

Cs. Schwalm Edit

*Népi hímzések összehasonlítása és
összegyűjtése a Dél-Kevesi térségben*

Cs. Schwalm Edit

*Népi hímzések összehasonlítása és
összegyűjtése a Dél-Kevesi térségben*

SZERKESZTETTE:
Dr. Joó Csaba

A MINTALAPOKAT RAJZOLTA:
Pataki Miklósné
a Népművészet Mestere

FOTÓ, KÉPSZERKESZTÉS:
Lónyainé Nagy Éva

A kötet anyagát a szihalmi Tájház,
dr. Joó Csaba magángyűjteménye alapján állítottuk össze

CÍMLAPFOTÓ:
Fehérhímzéses menyecskekendő

A KIADÁSÉRT FELEL:
TOBÁN Hagyományörző Népművészeti Egyesület, Szihalom
Dr. Joó Csaba elnök

A NYOMTATÁS ÉS KÖTÉS:
BVB Nyomda Kft.

TÖRDELÉS, BORÍTÓTERV:
Dányi József

Tartalom

Bevezető.....	7
Textilek és azok használata.....	9
Régi stílusú hímzések.....	15
Fehérhímzések.....	17
Keresztöltéssel díszített textilek.....	31
Szabadrajzú színes hímzések.....	40
Egyéb hímzett textilek, illetve öltözetdarabok.....	45
Irodalom.....	48
Mintarajz mellékletek.....	49

Fiatalasszony polgári szabású hosszú ruhában, nyakán slingelt nyakfodor

BEVEZETŐ

A magyar népművészet különböző ágai között a népi vászonhímzés a legegységibb műfaj, mely meg-hitt, szűk körön belül hozta létre a minták tengernyi változatát. Ennél a népművészeti ágánál az alkotók és fogyasztók egybeesnek. A vászonhímzéseket ki-ki magának vagy családjának varrta, a házat olyan darabokkal díszítette, amilyeneket éppen sikerült készítenie. Nincs két egyforma varróasszony, s ezért nincs két teljesen azonos hímzés sem. (FÉL Edit, 1976. 12.)

A hímzett tárgyak „ideje”, kora személyes, mindig meghatározott személyhez, emberöltőhöz kö-tődik: nagyanyához, dédanyához vagy mászó. A kelengye is mindig egy meghatározott személynek készült, s megbecsült darabjai sokszor generációkon át öröklődtek anyáról-leányra.

Egy község teljes hímzésanyagának vizsgálata pontosíthatja az egyes díszítőelemek, motívumok, öltéstechnikák vagy jellegzetes mintaszerkesztés elterjedési körét. Képet ad arról, hogy mit jelent egy-egy díszített textil az adott községnek, mennyire jelentős a hétköznapi életben vagy ünnepeken. A 20. században még lehetséges volt egyetlen község élő, egységes hímzőgyakorlatát bemutatni. Az úttörő Palotay Gertrud volt, aki a mezőszéki Szék hímzőkultúrájában fedezte fel az egyéni stílustörek-veéseket, a helyi ízlés alakulását és működését, a hímzések mögött megbúvó hímzőasszonyok és hím-zőspecialisták alakját. (PALOTAY Gertrud, 1944.)

A hozzánk közelebb álló, észak-magyarországi tájakon is találhatunk szép példákat. Hollóné Hatos Kornélia munkája teszi hozzáférhetővé a boldogi hímzésanyagot. Ebből alakult a szomszédos telepü-lés, Tura jellegzetes hímzőstílus, melyet Varga Marianna mutat be. (HOLLÓNÉ HATOS Kornélia, 1942., VARGA Marianna, 1982.)

Szíhalom szempontjából is fontos a hímzőhagyományokban egyik leggazdagabb vidék, Mezőkö-vesd – a Matyóföld – és a dél-borsodi Bükkalja hímzéseiről megjelent számtalan tanulmány, hiszen a község nagyon sok szállal kapcsolódik Mezőkövesdhez. Dajaszásznén Dietz Vilma több munkája is alapvető fontosságú. A régi Borsod megyei keresztszemes hímzések sajátossága egyszerűségében rejlik, ágyi és testi ruhára egyaránt alkalmazták. Csak szabadrajzú hímzésekről szól a mezőkövesdi hímzésmintákat összegyűjtő füzet. A lepedővegekre, ingujjakra, kötényekre varrt hímzések szerkesz-tésmódjáról, színezéséről, mintakincséről találni szép leírásokat. Ő foglalkozott először a mezőköves-di íróasszonyok tevékenységével, stílust alakító hatásával. (DAJASZÁSZSNÉ DIETZ Vilma, 1951., 1952., 1953.)

Fügedi Márta Mezőkövesd és vidéke szálánvarrott vászonhímzéseit és szabadrajzú hímzéseit mu-tatja be igen gazdag mintarajzokkal és több munkájában is foglalkozik a matyó, illetve a dél-borsodi Bükkalja hímzéseivel. (FÜGEDI Márta 1978., 1992., 1997.) Fél Edit–Hofer Tamás a matyó hímzés ala-kulását helyezi be a magyar népművészet stílusorkszakaiba. (FÉL Edit–HOFER Tamás, 1975.) A ma-tyó hímzés legfrissebb összefoglalása Varga Marianna munkája. (VARGA Marianna, 2003.) Történeti fejlődésében mutatja be a matyó hímzést, napjaink népi iparművészeinek munkásságáig. Gyakorlati útmutatást is ad az öltéstechnikákhoz, a mintarajz melléklet alapján a hímzéseket el lehet készíteni.

Bár Szíhalom nem rendelkezik olyan gazdag hímzőhagyománnyal mint a Mátraalja, a Bükk-vidék vagy Boldog, Mezőkövesd, Tard, Szentistván, de tartogat meglepetéseket. Sok szállal kapcsolódik a Matyóföldhöz, illetve a dél-borsodi Bükkaljához.

Szíhalomról néhány éve jelent meg egy kitűnő monográfia Sári Zsolt tollából. Részletesen bemu-tatja a falu történetét, az itt élő emberek életének alakulását, szokásaikat, a mindennapokat, kitér a népviseletre, a ház felszereléséhez tartozó textilekre is. Ez utóbbiakról szeretnék részletesen írni a következőkben.

A település 1950-ig Borsod megyéhez tartozott, ma Heves megye keleti szélén helyezkedik el. A Rima patak mellett, néhány km-re a Bükkalja lankáitól, az Alföld peremén fekvő község. (SÁRI Zsolt, 2007. 5.) Népi kultúrájában az alföldi vonások mellett palóc hatásokat is felfedezhetünk.

Megtalálhatók az Alföldre jellemző kétbeltelkes (ólaskertes) település nyomai. A nyeregvetős házakat náddal fedték, de az emlékezet megőrizte a matyó üstökös házat is. A háromosztatú ház (szoba-konyha-kamra) szobai boglyakemencéjét a szabadkéményes konyhából fűtötték, ami szintén az alföldi építkezés jellemzője. A mestergerendát a kemence sarkánál középszalppal támasztották alá, amit *boldoganyának* neveztek. Ez palóc hatásról tanúskodik. A gyermekágyas asszony ágyát díszes sátorlepedővel vették körbe, és megtaláljuk a sűrű szövésű szúnyoghálóval elfüggönyözött ágy nyomait is, ami szintén palóc vidéken ismert.

A néprajzi gyűjtések tanúsága szerint az egymással határos három település: Szihalom, Mezőszemere és Mezőtárkány gazdálkodásában, szokásaiban hasonlított egymásra. Szihalom és Mezőtárkány évszázadokon keresztül az egri káptalan birtoka, Mezőszemere Mocsáry-birtok. Ez meghatározta a falvak sorsát, és rányomta bélyegét az egész életmódra. Sok a törpebirtokos és a földnélküli. Szihalmon az I. világháború előtt a lakosság mintegy 20 %-a kizárólag napszámból élt, a tavaszi és nyári hónapokban summásnak szegődtek. 1870-ben megnyitották a Budapest–Miskolc vasútvonalat, amely a falun is keresztülhaladt, egyre többen vállaltak a vasútnál munkát. 1927-ben pl. az 50 állandó vasúti munkás mellett 250-300 ember időszakosan dolgozott. (SÁRI Zsolt, 2007. 29-32.)

A vasútnak köszönhetően megszűnik a települések zártsága, s a hegyvidéki területekhez képest, a polgárosodás is korábban jelentkezik. Egyre több civil szervezet, egyesület alakult, több könyvtár is működött a faluban. Sok napilapot, folyóiratot, gazdasági szaklapot járatnak. 1911–1917 között felépült a község új általános iskolája. A hat osztályos katolikus népiskolában az I. világháború után már kézimunkát is oktattak. A polgárosodás hatása a kulturális élet, oktatás mellett az egész életmódban – lakások berendezése, lakástextilek, bűtor, viselet – jelentkezik. (SÁRI Zsolt, 2007. 71-80.)

A viseletben megjelennek a polgári szabású ruhadarabok, a különböző ujjasok: bélelt blúzok, vizitkéék, a testhezálló blúz, melynek vállát bővebbre szabták és ráncolták, a polgári divatban megjelenő sonkaújj nyomán. Derékra simuló, karcsúsított, szoknyára fekvő, harangosan bővülő fodorral ellátva, keskeny állólányakú, néha nyakfodorral díszítik. A szoknya hosszú, gyakran földig ér, a blúzzal azonos anyagból készült. A sötét, visszafogott színek, főleg a fekete, sötétkék dominálnak. A lakástextileknél nagyobb arányban alkalmaznak gyári gylotcsot.

Fiatal lány polgári ruhában, derekán öv

Fiatalasszony polgári szabású hosszú szoknyában, sonkaújjú blúzzban

TEXTILEK ÉS AZOK HASZNÁLATA

A háztartásban használt vászonnemű nagy részét otthon állították elő. A vászonszövéshez szükséges kendert maguknak megtermelték, megtörték, gerebenezték, majd megfonták, egészen azt 1950-es évekig, amikor felszámolták a kenderföldeket.

Az otthoni, házi vászonszövés a 19. század végén megszűnt. A 20. század elejétől a megfont fonalat Mezőkövesdre vitték megszoetni, de gyakran vásároltak is kész vásznakat. Mezőkövesd volt a vidék vászonkereskedelmének központja. Az intenzív kenderfeldolgozással – szövással foglalkozó vidékekről – pl. Északi-Mátraalja, Egerbocs környéke – eladásra is bőven jutott vászon. Az itt lakó ún. *vaszonkofák* jelentős területről vásárolták össze a vásznat. Heves megyében többek között Terpesen, Sirokban, Mátraderesken és a környező falvakban szerezték be a házivasznat, tovább szállították főleg a Jászságba, de Mezőkövesden is árusították. (DOBROSSY István, 1973. 108.) Sok olyan adatunk van, hogy pl. Felnémtről, Mezőszemeréről, Szihalomból közvetlenül Mezőkövesden vászonkereskedőnél vették meg a himzett abroszhoz vagy törölközőhöz szükséges vásznat. A házivaszon mellett azonban gyakran vásároltak takácsszőstest, s az ünnepi abroszok inkább takácsvászonból készültek.

Szihalom kapcsolata Mezőkövesddel a vászonszövés és vászonkereskedelem mellett több területre is kiterjedt. Kövesdre hordták a hímezni való vásznat drukoltatni. Odajártak vásárba, a köznapi ruhákat, a viselethez szükséges kiegészítőket is ott szerezték be. Mezőkövesden igen gazdag és jellegzetes hímzőkultúra alakult ki. A matyó népművészetet a 20. század elején fedezte fel az idegenforgalom és a kereskedelem. A varrás néhány év alatt az asszonyok, lányok fontos kereseti forrásává vált. A matyóhímzés varratásával és eladásával foglalkozó kereskedők Mezőkövesd mellett a környező falvakba is rendszeres időközönként vitték a vásznat és a fonalat a varrást vállaló asszonyoknak, így Szihalomra, Mezőszemerére és Kömlőre is. A színes matyóhímzés így óhatatlanul hatással volt a falvak hímzéseinek kiszínesedésére. Mezőszemere és Szihalom is több szálon kapcsolódik egymáshoz. A 19. század végén a textileket lyukhímzéssel, slingeléssel díszítették. Az ágynemű, díszlepedő, dunna és párnahaj gyolcsból készült, slingelt betéttel, a slingelt ujjú női ingvállakat és kötényeket is gyolcsból varrták. A slingelés mintáit mezőszemerei íróasszonyok rajzolták elő. Híres íróasszonyok voltak: Juhász Panni, Bukta Ilona. Ők csak *írtak*, a hímzést varróasszonyok végezték, pl. Mihály Lajosné menyasszonyi kelengye darabjait hímezte. Mezőkövesden a varróasszonyok csak színes, szabandrajzú hímzéseket készítettek, a lyukhímzést bérbe varrták, Szemerére jártak az ágyneműt slingeltetni. (FÜGEDI Márta, 1981. 72.)

Egerben is gyakran vásároltak, az ünnepi ruhához való selymet, csipkét itt szerezték be. Egerből is vitték varratni való Szihalomba. Az elődrukolt vásznat és hímzőfonalat rendszeres időközönként szállította egy asszony.

Vászonból igen sokféle funkciójú és felhasználású tárgy készült, így a mindennapi és ünnepi használatú testi ruhák, lakástextilek és a gazdaságban használt vászonfélék.

A gyári alapanyagok terjedésével csak fokozatosan szorultak vissza a vászonszöttek. Gyakran egymás mellett használták a különböző anyagokból varrt ruhaféléket. Heves megye északi részén a házivaszon még a 20. század közepén is dominált, de Dél-Hevesben már a 19. század végén gyári gyolcsból készült az ágyhuzat (díszlepedő, párnahaj, dunnahaj).

Ugyanakkor – különösen ünnepi alkalmakkor használt textilnél –, a 20. század közepéig megőrizték a kender- vagy pamutos vászon alkalmazását: ünnepi abroszoknál, csigacsináló kötényeknél, ajándékba szánt himzett kendőknél. A törölközők is vászonból készültek. A Mátra és Bükk vidékén, ahol sokáig foglalkoztak kendertermesztéssel és szövással (az 1950-es évekig) sokkal nagyobb arányú volt a házivaszonból készült textilek felhasználása. A különböző textilek szövéséhez más-más minőségű kenderfonalat használtak. A legvékonyabb, legfinomabb vászon virágos kenderből készült. Gerebenezésnél, ami a kezükben maradt, a *feji*, a legtisztább rész. A *virágos feji* a legelső kender, az ebből

szőtt vászon az ünnepi darabok anyaga (sátorlepedő, karácsonyi abrosz, kalácsos kendők). Ebből a vászonzóból varrták az ünneplő ingvállat, valamint a *völegényinget*, *jegyínget* és a *jegygyatyt* is. A másodszorra nyútt, *magvas kender fejből* készült fonalat használták a négyenyűstös ágynemű [derekaljhaj, dunnahaj, fejelhaj (párnahaj)] szövéséhez, és ebből készült a ruhafélék varrásához szőtt kétnyűstös vászon is. Hétköznapi ingváll, pendely, hétköznapi hordott gatyá, férfing alapanyaga volt. Gerebenezésnél a gerebenben maradt kender a *palánta*, ebből van a *tincs*, a *második kender*. Ebből készültek a viselődarabok. Ami a *tincsből* maradt a *másoggya*, ebből lett a *csepű* vagy *gongyola*, szalmazsákok, szalmatakarók, zsákok, pokrócok alapanyaga. A 19. század végén kezdett elterjedni a szövőpamut kétféle minőségben. Heves megyében fokozatosan kezdtek használni a kenderfonalhoz pamutot is, a pamutos vászon és a tiszta kendervászon egymás mellett készült. Több textiltípus anyaga megmarad kendervászonnak, másoknál kender, illetve pamutos vászon helyett gyári készítésű alanyagot használtak. (CS. SCHWALM Edit, 2000. 142-147.)

Az egy-egy háztartásban használatban lévő textilnemű, vászonfélék összetételét, mennyiségét, a mennyasszonyi kelengyék változásánál tudjuk nyomon követni. Egy-egy lány kelengyéje tájanként, illetve különböző időmetszetekben eltérő volt. Függett a vagyoni helyzettől, attól is, hogy hány lány volt a családban. „Aki tiszta egyes” – azaz egyedüli lány, dupláját, háromszorosát is kaphatta az átlagnak. A divat is befolyásolta az egyes darabok formáját, díszítését. A kelengye egész életre szólt, kevés darabot kellett csak pótolni. Az ünnepekre szánt díszes darabok, pl. sátorlepedő, abrosz gyakran még öröklődött is anyáról-leányára. Az is előfordult, hogy a kelengye egyes darabjait már nem használták, mert mire sorra került volna, már kiment a divatból. A Mátra és a Bükk falvaiban még az 1970-es évek elején is minden lánynak elkészítette a kelengyéjét az édesanyja vagy nagynyja. A tisztaszobában lévő szekrénybe voltak behajtogatva a vászonzóból készült törülközők, szakajtók, abroszok, keskeny himzéssel és monogrammal ellátva. Legtöbbször már nem kerültek használatba. (CS. SCHWALM Edit, 1997. 462.)

A kelengyéhez a mindennapi és ünnepi használatú testi ruhák, lakástextilek és a gazdaságban használt vászonfélék tartoztak, valamint a divatnak megfelelően változó bútorok (ácsolt láda, festett láda, kaszli, ág, székek, lóca stb.). Testi ruhák: pendely, ingváll, kötények és a gyári anyagokból varrt felsőruhák, kendők; a ház textiljei: szalmazsák, lepedők (ágyi és díszlepedők), dunnahaj, derekaljhaj, párnahajak, abroszok, törülközők, szakajtókendők, különböző díszes kendők (pl. kalácsoskendő), kaszlitartók, fésű-kefe-sikálótartók; gazdaságban használt vászonfélék: zsákok, tarisznyák.

Nézzünk néhány példát, hogyan alakul a kelengye a megye különböző tájain, különböző időmetszetekben. (A textiltípusokat vesszük számba, a bútorokra nem térünk ki.)

A *Mátra és a Bükk vidékén* legtöbb a házivaszonzóból készült darabok száma. Bodonyban pl. a 19. század végén 1 szalmatakaró, 5 fejelhaj, 1 fejtakaró, 1 dunnahaj, 1 sátorlepedő, 1 szőttos abrosz, 1 himzett abrosz, 4 vászoningváll, 4 pendely, 2 vászonganga (kötény), 1 gyalcsingváll tartozott a kelengyébe.

Szakajtókendőt nem kaptak, nagycsaládon belül annak szövése a gazdaságon feladatra volt, más gazdasághoz szükséges vászonneművel együtt. (MORVAY Judit, 1981. 54-55.) Szintén Bodonyban, néhány évtizeddel később (1922-ben) már jóval több darabból állt a kelengye. Ágyhuzatból kettő volt, 1 ünneplő és 1 viselő, 1 szalmatakaró, 2 derekalj, 2 lepedő, 6 fejelhaj, 2 fejtakaró, 1 sátorlepedő, 6 törülköző, 4 töröluha, 2 abrosz, 6 szakajtókendő, 2 kalácsoskendő, 2 tarisznya, valamint testi ruhák: 6 ingváll – ebből 2 bőjű, 4 szűkujjú szukaing –, 6 pendel, 2 ganga alkotta a kelengyét. Heves megye többi kistáján, ahol sokáig termeltek kender és szőttek, hasonlóan alakult a kelengye vászonzóból készült darabjainak száma. Így pl. a leleszi falucsoporthoz (Tarnalelesz, Bükk-szenterzsébet, Fedémes) vagy Egerbocs és Mikófalva körzetében, Noszvajon és környékén. Érdekes tendenciát figyelhetünk meg: az 1930-as és 1940-es években minden tájon megnőtt a kelengye mennyisége, egyes darabok száma megduplázódott. Pl. egy Erdőkővesden az 1940-es években készült kelengyébe többek között 12 db derekaljhaj, 12 lepedő, 4 tarisznya, 40 törülköző tartozott. Bövíült a készített tárgyak köre, divatba jött a kaszlitakaró, fésű-kefe tartó, díszitörülköző. (CS. SCHWALM Edit, 2000. 142-143.) Heves megye

északi tájai után nézzük, hogyan alakul a vászon használata Dél-Hevesben. A házi vászonszövésnek kevesebb emléke maradt. A *Hatvan környéki falvak* többségében az otthon megtermelt és megfont kender nem háznál szőtték, hanem takácsokkal szövették. A 19. század végén virágzott Hatvanban a takácsmesterség, nagy területről vitték oda a szövetni valót. 1860–1880 között 27 takács működött az alig négyezer lakosú Hatvanban, akik az egész Zagyva völgyének dolgoztak. Heves megyéből Hort, Ecséd, Nagyréde, Atkár, Nagyfűged, Lőrinci, Apc, Zagyvaszántó, Heréd, Nagykökényes, Boldog asszonyai hozták ide a szőni valót. 1890 körül kezdett csökkenni a takácsmesterek száma, 1900-ban már csak heten dolgoztak. (CS. SCHWALM Edit, 2005. 311.)

Erről a vidékről sajnos nem ismerünk olyan leírást, amelyben a kelengye összetétele is szerepel. A tájházak berendezésében azonban szép számmal találunk vászontörülközőket, szakajtókendőket, abroszokat és egyéb vászonfelét, viszont az ágyhuzat a 19. század végén már fehér gyolcsból készült, az ünnepi párnahajak végén és a dunna közepén fehér gyári slingelt betéttel.

A megye délkeleti, keleti részének, Heves, Tiszanána, Szihalom környékének falvaiból is elég kevés adatunk van a kelengye alakulásáról. Legtöbbet a díszágy, a „vetett ágy” darabjairól tudunk. Leggyorsabban az „ágyi ruhák” változtak, itt jelent meg legelőször a gyári anyag. Az első ágy a szoba főhelyén állt, és általában nem szolgált alvóhelyül. Átányban például megtisztelt vendégnek kínálták csak hálólhelyül, illetve a gyermekágyas fiatalasszony alhatott itt. Ahol nagy volt a család, és kevés volt a fekvőhely, a díszágy alján egy rejtett fekvőhelyet, „burcsikot” képeztek ki. A szalmazsákra 40–50 cm magas bakot állítottak, deszkával borították a tetejét és erre vetették a díszágyat. Nappal az ágytakaró elfedte a fekvőhelyet, éjjelre csak a takarót hajtották fel, rejtekeiben két gyerek is elalhatott. Az első ágy a sok díszes tollaspárnával, dunnával kirakata, bemutatója a háziasszony ágyiruha készletének, a gazdasszony szorgalmát, ügyességét, rendszeretét hirdették. (FÉL Edit–HOFER Tamás, 1967. 105.) A díszágyban az ágyhuzatok fehérek, ezek újabb keletűek, de pl. Átányban maga az ágyhuzat is újabb keletű. 1890 körül az asszonyok kelengyepárnái még egy „hajban”, külön felső huzat nélkül voltak. Ekkor ez a haj fekete vagy vörös, illetve kékfestő volt. A 20. század elején előbb kék vagy piros csíkos kelméből, majd fehérből készítettek felső hajat. (FÉL Edit–HOFER Tamás, 1967. 104–105.)

A Hatvan környéki falvakban is találkozunk néha csíkos ágyneművel a díszágyban.

Mezőkövesden „purgament”, azaz színes rózsás kázmér vagy „pipikarton”, vagyis piros alapon török mintás mángorolt karton volt a helyi divat a felvetett ágy ünnepi öltöztetésénél. (FÜGEDI Márta, 1997. 315.)

Szihalmon is színes kartonhuzat előzte meg a slingelt ágyneműt. Hamar kiment a divatból, mert a színes festésű anyag megfogta a fehér lepedőt, nehezen lehetett kimosni.

Kövesdről részletes kelengye leírást is ismerünk. Egy matyó summáslány hozománya az 1920-as években a következő darabokból tevődött össze: 1 db esőruha (finom takácsvászon, amit a takácsok árultak utcáról utcára, de varrhatták pamutvászonból is), 1 db sütőruha házivászonból, a teknő letériterítő, 6 db vászon szakajtókendő, 5–6 db vászon törülköző, 2 db *batulóruha* (háton való teherhordáshoz, azaz batyuzáshoz), 7 db vászonlepedő, 6 db fejletakaró, 2 db dunna, 2 db párna az üzetből, 6–7 db szüküjű ruha és ugyanennyi pendely, 1 db damasztabrosz, 5–6 tarisznya (ebből sok kellett a summásságra), 1 db háziszóttas asztalterítő, 3 db zsák, surcból (kötény) több volt, ünnepre és hétköznapra is, valamint rongypokróc is tartozott a hozományba. (FÜGEDI Márta, 1997. 324–325.)

Az előzőekben Szihalom és Mezőkövesd kapcsolatánál már említettük, hogy az otthoni szövés a 19. század végén Szihalmon megszűnt és Mezőkövesdre vitték a fonalat megszövetni, illetve a kész vásznat ott szereztek be. Szihalom lakodalmi szokásainak feldolgozása kapcsán Joó Csaba részletesen kitér a menyasszonyi kelengye változására is. Emellett a tájház is igen gazdag textilgyűjteménnyel rendelkezik. A 19. század végén, 20. század elején a következők tartoztak a kelengyéhez: 6 párna felvetett ágyra, módosabb gazdánál 9, 1 díszdunna, 2 alvópárna, 1 kisdunna használatra, 1 slingelt díszlepedő, 1 himzett vászonlepedő gyermekágyra, 2–6 sima vászonlepedő használatra, 2 ágyhuzat egy díszhuzat-

tal a felvetett ágyra, 6 hímzett kenyérkendő, 4-10 hímzett vászontörülköző, 1 dísztrüfalkendő, 1-3 hímzett és szőttés asztalabrosz. A házivászonból készült textiliák az 1950-es évektől kezdődően eltűntek és helyüket átvették a gyolcs, frottír, krepp, karton, damaszt és egyéb divatos textilanyagok.

A menyasszonyi kelengyét a lakodalom előtt ünnepélyesen, feldíszített lovaskocsin, zeneszóval vitték a vőlegényes házhoz, ahol a parádés szobában helyezték el. A tornyos nyoszolyát szépen felvetették a slingelt vagy gyári csipkés ágyneművel, melyen színes selyem alátéttel emelték ki a hímzést. A menyasszonyi bútorait és a különböző textileket is szépen elrendezték a szobában. A menyasszonyi kelengyéjének gazdagsága, a vászonfélék sokszínűsége, a vetett ágy textíliájának mivessége sokáig beszédtema volt a faluban. (JOÓ Csaba, 2010. 25-27.) Itt is megfigyelhetjük azt a tendenciát, ami a megye más kistájaira is jellemző: a kelengyébe adott textíliák száma folyamatosan nő, gyakran a többszörösére emelkedik. Nagyon szépen alátámasztja ezt két család három generációjának hozománylistája a következő évekből: 1919, 1949, 1982 és 1936, 1955, 1972. (JOÓ Csaba, 2010. 48-49.)

A hozománylistákból többek között az is kiderül, hogy egyes textíliák mikor tűntek el és milyen újak jelentek meg. Nézzünk meg néhány érdekes példát. Vászonzlepédő 1936-ban 3 db, 1949-ben 6 db szerepel a hozományban, utána már csak gyolcs lepedőt kaptak, amelynek száma 1955-ben 6, 1979-ben 10, 1982-ben 15 db. A gyermekágyas asszony ágát hímzett vászonzlepédővel vették körül még a 19. század végén, 20. század elején. Az I. világháború utáni kelengyéknél ezzel már nem találkozunk. Hasonlóan, már csak az emlékezet őrizte meg a nagyméretű ágyfüggönyt, a „szúnyoghálót”, melyet a gyermekágyas asszony ágya köré vontak, hogy védjék az alatta fekvőt az ártó szemtől. Szíhalom mellett Mezőszemerén és Átányban is tudunk a szúnyoghálós ágyról, melyben az anya 4-6 hétig feküdt a kisbabájával. (FÉL Edit-HOFER Tamás, 1967. 141.) Vetett ágyra való ágynemű garnitúra 1949 után már nem szerepel. Asztalabrosz 1919-ben 1 db, 1949-ben 3 db, 1982-ben 6 db. Törülköző 1919-ben 4 db, 1949-ben 10 db, 1982-ben 30 db. Dísztrüfalkendő 1 db-ot kaptak a lányok, de 1955 után ez is elmaradt a hozományból. Sütőruha 1955-ben szerepel utoljára, utána az otthoni kenyérsütés fokozatos megszűnik. 1919-ben még két pár ágynemű tartozott a kelengyéhez, 1955-ben 6 pár, 1982-ben már 12 pár. *Perehordó kendő* 1955 után már nem készítenek. A gazdálkodás megváltozásával a vászonzsákok is eltűnnek a kelengyéből. A testi ruhák a viselet átalakulását tükrözik. Alsószojka 1936 után nem szerepel. Fejre való kendő 1919-ben még 20 db van a kelengyében, 1936-ban 15 db, 1949-ben 4 db és utoljára 1955-ben már csak 1 db. Egybeszabott ruha 1936-ban 3 db, 1949-ben 10 db, 1955-ben 15 db, 1979-ben 40 db és az utolsó években a kelengye kibővül kosztimmal és nadrággal is.

A megye más kistájaival és a környező településekkel összehasonlítva Szíhalom textilanyaga szegényesebbnek tűnik, azonban találunk olyan emlékeket is, melyek alapján megtaláljuk a kapcsolódási pontokat a szűkebb és tágabb környezettel és el tudjuk helyezni a magyar népi hímzések gazdag tárházában.

Diszagy, „vetett ágy” a tájház tisztaszobájában

Kaszli a tájház tisztaszobájában

Takácsszöttes abrosz horgolt összefogóval

Takácsszöttes abrosz

Takácsszöttes kenyérkendő

Kelengyébe adott diszlepedő gyermekágyas asszony ágyára

Vászonkendők, törülközők kelengyéből monogrammal ellátva

Perechordó kendő

RÉGI STÍLUSÚ HÍMZÉSEK

A népi hímzések legrégebbi rétegébe tartoznak a *fehér laposöltéses-vagdalasos* munkák, ágylepedőkön országos elterjedésűek, múltjuk több száz évre nyúlik vissza. Ezt támasztja alá, hogy ez a technika és ezek a minták országosan elterjedtek és szembetűnően egységesek Dél-Dunántúltól Erdély több vidékéig. Mindig mértánias, keskenyebb vagy szélesebb, vég nélkül folytatható minták készültek ezzel a technikával. A minta kis geometrikus elemek egymás mellé helyezéséből formált csillagokból, háromszögekből négyszögekből áll. A matyóknál kendervászon alapon nem egyszer „veznekkel” (kenderfonallal) varrták, ilyenkor a fonal sötétebb, mint az alapanyag. (FÉL Edit, 1964. 19.) A Herman Ottó Múzeum, valamint a Matyó Múzeum is több, igen műves darabbal rendelkezik. (FÜGEDI Márta, 1997. 334.) A Heves megye különböző tájairól származó hímzések bizonyítják, hogy hímzéskultúránk e régi rétege e vidékről sem hiányzott, sőt, elég hosszan, az I. világháborúig fennmaradt. Az egyes hímzésstílusok ugyanis nem tűnnek el könnyen, képesek arra, hogy tovább éljenek több stílusorszakon át. (FÉL Edit, 1976. 52-53.)

A gyöngyöstarjáni díszlepedőt vastag pamutból készült vert csipke szegélyezi és a három szél összeillesztésénél is vert csipkét alkalmaztak. Szintén vert csipke a dísz az átnyi párnatakarónak. (CS. SCHWALM Edit, 2005. 334-335.) Ebben a sorba illeszkedik a szihalmi tájház két kendervászon lepedője is. A mezőkövesdi lepedőkhöz hasonlóan kenderfonalat használtak a hímzéshez, amely sötétebb, mint az alapanyag. A három szél csipkevarrással van összedolgozva az egyik lepedőn, szélén gyári csipke. A másik szél összefogója és szélcsipkéje gyári és 1916-os évszám van hímelve a vagdalásos mintacsík fölé. Az első kidolgozása egyenletes, a másodiké kissé elnagyolt, több mintaelemet be sem fejeztek.

Alapanyaga, szabása, öltéstechnikája alapján itt mutatok be néhány 19. században készült férfiinget. Durva kendervászonból készülték, kézzel, csipkevarrással összedolgozva.

Az ingen alkalmazott, a vászonszélék összedolgozására használt *varrott csipke* különösen szép, maga is díszitménnyé válik. A varrott csipkét az öltözeteken és lakástextíleken főként a jól látható szerkezeti összeillesztéseknél alkalmazták. Országosan elterjedt, leggyakrabban női- és férfiingeken, alsóneműkön, kötényeken, lepedőkön, terítőkön fordul elő. A vászonpendelyek, női ingek kicsi, háromszög alakú eresztékeit is így készítették. (ERDEI T. Lilla, 2010. 263-264.)

A hímzéshez nyers színű kenderfonalat használtak. Az ingmell hímzése nagyon finom, a gomboláspánttól kétoldalt szimmetrikusan haladó mintasorokból áll: zeg-zug vonalak szálöltéssel, ferde szálzorító öltésekkel kialakított mintasorok, igen apró keresztöltéssel kialakított csigavonal és kör, köztük levart hajtás.

A piros vagy kék-piros pamutfonallal, *szálán varrott technikával készült* kendervászon párnavégek jelentik a régi stílusú hímzések egyik legfontosabb csoportját. Ezek a párnák megtalálhatók Szihalom közvetlen környezetében is. Fél Edit és Hofer Tamás közölt olyan párnaveghímzést Mezőkövesdről, amelyet Xantus János 1890-ben gyűjtött. Ez a pávas, virágtöves díszű, szálánvarrott hímzés azokkal a legrégebbi vászonhímzésekkel tart rokonságot, amelyek elsősorban a Rábaközben és Erdélyben voltak elterjedve. E kövesdi hímzés közeli rokona pedig Gyöngyösről került a múzeumba, bizonyítva azt, hogy az effajta hímzőkultúra nem volt ismeretlen az észak-magyarországi mezővárosokban, így Mezőkövesden sem. (FÜGEDI Márta, 1992. 58.)

Ezeknek a párnáknak későbbi, falusi változatai kissé leegyszerűsített formában Cserépfaluból is ismertek. (FÉL Edit-Hofer Tamás, 1975. 440-441.) Joó Csaba magángyűjteményében Szihalmon is előkerült egy régi stílusú párnavég egy idős asszony (sz.: 1921) hagyatékából. Tösgyökeres szihalmi módos család tagja volt, sok vászonneműt megőrzött.

A párnahaj alapanyaga igen finom vékony kendervászon. Teljesen szöttes hatású, vége sűrű csillogos oldala fenyőágas, páros szarvasfejekkel. Piros gyapjúfonállal, fonottöltéssel, keresztzemmellel és előöltéssel varrva. Oldalán 1886-os évszám, zöld és piros fonallal, később varrták rá. A hímzés stílusa, alapanyaga, mintaszerkesztése, hímzőfonala és öltéstechnikája különbözik a környéken ismert régi stílusú hímzésektől. További kutatásra lenne szükség ahhoz, hogy biztonsággal meg tudjuk határozni eredetét, esetleg előkerülhetnek még hasonló darabok.

Kendervászon lepedő fehér vagdálósos, laposöltéses hímzéssel, 19. sz. vége

Kendervászon lepedő fehér vagdálósos, laposöltéses hímzéssel, 1916-os évszámmal

Kendervászon férfiing varrott csipkével összedolgozva, 19. sz. vége

Kendervászon férfiing varrott csipkével összedolgozva, 19. sz. vége

FEHÉRHÍMZÉSEK

Szihalom hízmései között jelentős helyet foglalnak el a *fehérhízmések*. A 19. század végén a textilek zömét lyukhízméssel, slingeléssel díszítették. A keresztzemes hízmés, a *merkolás* a 20. század elején jött divatba.

A fehérhízmések a 19. század végén és a 20. század elején készült kézimunkák népszerű ágát jelentik. Népszerűségüket mutatja az a gazdag tárgyi emlékegyetem is, melyet néprajzi és történeti gyűjtemények őriznek a különböző társadalmi rétegek köréből. A fehérhízmés gyűjtőfogalom, nemcsak egy hízmésztechnikát jelöl, hanem különböző technikával, általában szabadrajzú hízméseket értettek alatta. A fehérhízmések legjelentősebb változata az, amelyet egy 19. század végi kifejezéssel, *madeira hízmésnek* neveznek. Annyira elterjedt változat, hogy általában ezt a kategóriát ismerik egyedül fehérhízmésként. Különböző hízmésztechnikával kialakított minták: lyukhízmések, illetve azok közepének pókozása, szegélyek, egyszerű és alátöltött laposoltések, száróltések, hurokoltással kialakított minták tartoznak ide. A magyar népi emlékegyetemben ez a legelterjedtebb fehérhízméses stílus, egészen az 1920-as, 1930-as évekig népszerű. Ágyneműt, fehérneműt (ingek, alszoknya), csecsemőkkel kapcsolatos textileket, vállkendőket, fejkendőket, kötényeket díszítettek vele.

A 19. század közepétől kezdtek terjedni a fehérhízmés gépi változatai is: varrógéppel, házi kerekben előállított változatai is ismertek, majd a gyári fehérhízmések különböző típusai terjednek el. (LACKNER Mónika, 2010. 225-229.)

A szabadrajzú mintát többféleképpen is átvihették a hízmésre váró textilre. Boldogon például a kendők mintáját javarészt kézzel írták elő, mindjárt az anyagra. Híres íróasszony volt Boldogon a 19. század végén Csatlós Ferencné sz.: Őszi Boris és Horváth Józsefné sz.: Őszi Mária. Ez utóbbról írta Hollóné Hatos Kornélia: biztonsággal kezeli a ceruzát, bámulatos szemmértékkel, térbeosztással. Körző és vonalzó nélkül rajzol sarkot, folytonosan ismétlődő motívumokkal, nagyszerű arányérzékkel.

A Mátra vidékén és Tiszanánán egy régi darabon lévő hízmésre papírlapot tettek és alumínium kanállal dörzsölték át a mintát. Nemcsak a fehér, hanem a színes hízmés másolásánál is alkalmazták ezt a módszert. Szihalom a 20. század első éveiben a legények még viseltek színes virághízmésű klot kötényt. A lányok, asszonyok régi darabokról, kanállal dörögölték le a mintáját. Recsk környékén, de Dél-Hevesben is (pl. Kömlőn) ismerték a falapra erősített fémlemezes nyomódúcokat. Fehér és színes hízméshez is vitték át az anyagra így mintát. Boldogon inkább színes hízmések előnyomásához használták. Ilyen nyomódúcokat a Dobó István Vármúzeum (Eger) néprajzi gyűjteményében is találunk. Mezőkövesden voltak olyan „rukkoló asszonyok” (drukkoló), akik papírra kiszurkálták a mintát és festék segítségével vitték rá az anyagra. Főleg vászonfélék színes szabadrajzú hízméseihez készültek így minták. A lyukhízméshez, slingeléshez való textileket Szihalomról Mezőszemerére vitték előrajzoltatni. Lakástextileket és viseletdarabokat egyaránt díszítettek így. Diszlepedő, párnahaj, dunna, majd paplan vége, abrosz, futó, díványpárna, valamint fej- és vállkendő, kézbe való kendő, ingváll ujjja, alsószojnya, kötény készült ilyen hízméssel. Szemerén íróasszonyok rajzolták elő a mintát. Az egyik leghíresebb Bukta Ilona volt, aki „a maga eszítől” írta a virágokat. Szabadkézzel, papírra rajzolták a mintákat, jó erősen kihúzták feketével, rátették a gyoicsot, és ceruzával átrajzolták a vékony textilen átlátszó motívumokat.

A slingelést kevesen tudták készíteni. Minden faluban, így Szihalomon is voltak olyan varró specialisták, akik megrendelésre varrtak. A Szemerén kiírt textileket pl. az 1940-es, 1950-es években Mihály Lajosné (sz.: 1909) hímezte ki. Évtizedeken át ő készítette minden menyasszony kelengyét. (BAKÓ Ferenc, 1953.)

A fehérhízméssel díszített textilek legszebb darabjai a *fej- és vállkendők*. A fehérrel kivarrott gyoics, batiszt, sifonkendők a 19. század elején, talán az Európán végigfutó „fehér divat” hatására kezdtek el-

terjedni a Dunántúl nyugati határától. A mintákat eredendően Bécsből szereztek be, majd előnyomással sokszorosították. (FLÓRIÁN Mária, 1997. 707.) Heves megyében népviselete mellett fehérhímzéseiről lett híres a korábban Pest megyéhez tartozó Boldog, illetve Tura. Kevésbé ismert, hogy a megye többi részén is, a Mátra vidékén, a Bükk vidékén, de az alföldi részeken – Szihalmón, Mezőszemerén, Átányban, Tiszanánán, valamint a Hatvan környéki falvakban a finom hímzésű fej- és vállkendők a női ünnepi viselet fontos részei voltak a 19. század közepétől a 20. század elejéig.

A Dobó István Vármúzeum néprajzi gyűjteményében lévő fej-, váll- és kézbevaló kendők adataiból, valamint a helyszíni gyűjtemésekből kiderül, hogy a 19. század végén szinte minden Heves megyei településen volt olyan hímzőasszony, aki ezeket készítette. Egerben, egy 1857-es leírás szerint a fiatal menyecskék az arany vagy ezüst csipkéből készült főkötőre fehér patyolatból, csipke széllel készült, keményített kendőt kötöttek. Parádon az 1890-es években a fiatalasszonyok jelesebb napokon, de kivált Mária ünnepeken fehér slingolt kendőt viseltek. Sok faluban (pl. Mikófalva, Kisdána, Sirok, Mátradereske) a fehér fejkendőt még az 1930-as években is hordták a búcsúban, illetve nagyobb ünnepeken templomba, nagymisére. Felnémten 1940 körül is viselték. A körmenetben az asszonyok csak fehér fejkendőben vehettek részt Kisdánán, erre a falu bírása szigorúan felügyelt. Sirokban a hagyomány szerint az I. világháborúban sokan a gyász miatt hagták el a fehér fejkendő viselését, amit addig a csipkés főkötő fölé kötöttek. A vékony patyolat alól kiragygott a fémcipke. Első gyermekük megszületéséig viselhették így, utána már nem vehettek aranycsipkét a fejkendő alá. Fehérhímzéses vállkendő a menyasszonyok és fiatalasszonyok viseletéhez tartozott, esküvő után még néhány évig hordhatták, volt, ahol az első gyermek megszületéséig. A „Máriás lányok” ruhatárához is hozzátartozott. Körmenetben ők vitték a Mária szobrot vagy Mária képet. A Mátra és Bükk vidékén készült vállkendők széle mindig slingolt, lyukhímzéses-laposöltéses, hegyes végű vagy kör alakú cakkban végződik.

A fejkendők szélét gyakran gyári vagy horgolt csipke szegélyezte. A lyukvarrást rendkívül finom, aprólékosan kidolgozott fehér laposhímzés egészítette ki. A kendő egyik sarka és az ehhez kapcsolódó két oldala hímzett, a sarokban cserépből vagy szívből kinövő virágcsokor vagy virágkoszorú. Gyakran a két átteles sarokba is varrtak egy-egy virágcsokrot vagy mint a nagy sarokba került egy-egy egymástól eltérő virág.

Heves megye nyugati részén szintén kialakultak a fehérhímzéses kendőknek jellegzetes változatai. Hatvanban egy máshol nem ismert mintaszerkesztéssel találkozunk. A kendő egyetlen sarka hímzett, és a sűrű díszítmény háromszög alakban az egész sarkot kitölti. A kidolgozás aprólékos, finom, a motívumelemek aprók. Hímzőtechnikánál a magas varrás dominál, a hímzőfonalnak alátöltenek, így az plasztikusan kiemelkedik a gyolcs alapból. A virágok közepe helyenként nagyon apró lyukvarrással készül. Az egész hímzett felület rendkívül zsúfolt, amit ellensúlyoznak a változatos motívumok. A hatvaninak éppen ellentéte Heréd, Nagykökényes, Lőrinci fehérhímzése. A fejkendőket meglehetősen nagyméretű lyukvarrással és kevés laposöltéssel díszítették. Szerkesztésmódjára jellemző a csepp formájú szirmokból álló virágok váltakozása a nagyméretű lyukakból komponált kerek virágokkal. A fejkendő „hegyes fogú karéjos” szélűek, a vállkendők szélét nagyon széles, erősen keményített gyári csipke szegélyezi. (CS. SCHWALM Edit, 2005. 358-363.)

Külön kell szólnunk a boldogi, valamint a turai fehérhímzéses kendőkről, melyek egy jellegzetes stílust képviselnek. E két településen kialakult hímzést azért kell együtt említenünk, mert a 19. század végén, 20. század elején a turaiak még boldogon varratták kendőiket. A boldogi asszonyok a turai, hatvani és aszódi piacra is jártak nyakba-, fejre- és kézbe való varrott kendőket árulni, és a turaiak ízlését figyelembe véve készítették a fehér varrott kendőket. Az 1900-as években néhány turai asszony, akinek nem volt pénze készen venni, elkezdte a boldogi mintákat lerajzolni. Először pontos másolásra törekedtek, majd fokozatosan kialakult a turai hímzésre jellemző aprólékos, gondosan kivitelezett formakincs, mely a boldogitól már teljesen eltérő. A turai hímzés fokozatosan kiszínesedett,

a boldogi gyolcskendő himzése megmaradt fehérnek. (VARGA Marianna, 1982. 22-24.) A boldogi himzés évtizedek alatt sokat változott. A legrégebbi mintákon sok a levél, virág motívum, a minták aprólékosak, finomak. Inkább kör alakú lyukakat alkalmaztak és még sok a töltött laposhímzés. A lyuk- és laposhímzés egyenlő arányban fordul elő. Fokozatosan jelent meg az új irányzat: a lyukak nagyobbak lettek, elhelyezésük kör alakú, majd eltűnt a levél és virág. A minták alkotóelemei nagyobb kör és cseppformák lyukhímzéssel, az indák és a száraz laposöltéssel. A sarokminták felépítése általában öszirózsás, tulipán vagy szív. A fejre és nyakbavaló kendők alapmotívumai hasonlóak. Szélük horgolt vagy slingelt, igen erősen „csörgősré” keményítették. A „varrott kendő”, „fodros kendő” a fiatalasszonyok legünnepélyesebb ruhadarabja volt, első gyermekük megszületése után még néhány évig hordhatták. A megye más tájaitól eltérően azonban nemcsak asszonyok viselhették, hanem a kislányok és eladólányok ünnepi ruhatárához is hozzátartozott.

Heves megye déli falvaiban különbözőképpen kötötték fejükre a kendőt. Tiszánánán a fehér slingelt kendőt a selyem fejkendő alatt hordták úgy, hogy a sarokhímzése és cakkos széle kiátszódjon. Átányban az esküvőt követő első vasárnap a menyecske először jelent meg a templomban asszonyi öltözetben, fején az újasszonyt megillető fehér kendővel. (FÉL Edit, 2001. 260.) Mezőszemerén szintén az esküvőt követő első vasárnap kötötték fel fehér slingelt kendőt, csillaggal, rozmaringgal, tulipánnal varrták ki és erősen kikeményítették.

Máshol nem ismert, megkülönböztetett szerepet kapott a slingelt kendő Mezőkövesden. A Néprajzi Múzeum gyűjteményében lévő, 19. század végén készült cakkos szélű, két áttelnes sarkában más-más virággal kihímzett kendőt Dajaszászné Dietz Vilma gyűjtötte. Megjegyzése szerint ez volt a legrégebbi ismert kendőfajta. Ezt a kendőfajta a leghíthűbb katolikus asszonyok, a vallásos társulatok tagjai viselték templomban és körmeneteken. Mezőkövesden fontos szerepet játszott Szent Anna tisztelete. Fél Edit gyűjtése szerint a Szent Anna ünnepé előtt (július 26.) kilenc héten át tartó ájtatosságon is viselték ezt a *Szent Anna-tisztelőnek* nevezett kendőt. (KATONA Edit, 2009. 191.) A környező tájakhoz hasonlóan azonban itt is általános volt régen a gyolcs slingelt kendő viselése alsó kendőül. Keményítve és sátoros kendőnek megtörve is hordták. Efölé kötötték a selymekendő. *Törött kendőnek* hívták. (GYÖRFFY István, 1956. 80.)

Megismerve a fehérhímzéseket, nézzük meg, hogy Szíhalom hímzései milyen helyet foglalnak el ebben az igen gazdag és sokszínű világban. A településen ez volt a legkedveltebb hímzésfajta, az is mutatja, hogy sok textilfelét díszítenek ezzel a technikával: lakástextilt és viseletdarabot egyaránt.

A *menyasszonyi vetett ágyra* készített diszlepedőt legtöbbször kézzel hímezték. Körben cakkozott, a cakkok ívében egy-egy lyukakból komponált, laposhímzéssel kiegészített virág. Négy sarkában díszesebb sarokminta, virágkoszorú vagy virágcsokor. A párnahuzatok már általában gyári slingelt betéttel készültek, a korábbiak között találunk egy-egy kézzel varrottat is. A minta kiemelésére kék vagy rózsaszín selymet helyeztek a hímzés alá a dunahajákat szintén így díszítették. A *csecsemőholmik* közül a pólyát, a baba feje alá helyezték kispárnát és a keresztelőpaplant slingelték, de itt is megjelenik a gépi slingelt csík, amibe színes selyemszalagot fűztek. A babafőkötőt hímzés és csipke egyaránt díszítette. Az öltözetdarabok díszítésénél is igen kedvelt a fehérhímzés. Bőszoknyás viseletnél több alsószoknyát is hordtak, melyek közül a legalsó volt a leghosszabb. Ennek szélén cakkos lezárási slingelés volt, amely kiátszódott a többi szoknya alól. A női ingek, ingvállak finomabb kendervászonból, illetve gyári gyolcsból készültek. A *bőjujú ingvállat* széles sávban slingeléssel díszítették, könyék fölött öszszehúzták, gyakran ki is keményítették, így szélesen szétterült könyék fölött. *Fehérhímzésű kötény* az ünnepi viselet része volt. Legszebben a menyasszonyi kötényt hímezték. Régi fényképeken kislányokat és nagylányokat egyaránt láthatunk slingelt fehér kötényben, de még fiatal menyecskék is viselhették. *Slingelt kendőt* az esküvő utáni első vasárnap kötötték fel először és néhány évig hordhatták. Szélük hegyes vagy kerek cakkban végződött, ívükben lyukhímzéses és laposöltéses virágokkal. Két áttelnes sarkukban eltérő a díszítés, virágcsokor, koszorú vagy stilizált vázából kinövő virágtő, rendkívül fi-

nom hímzésű, aprólékos kidolgozással. A sarokdíszeket oldalt végigfutó keskenyebb csikdíszítmény köti össze. A sarkokban a díszítményhez monogram (pl. VM, FE vagy kiírt név, pl. Tuza Bora) is gyakran csatlakozik. A monogram néha koronát fog közre. Nemcsak a sarok- és oldalminták, de gyakran a szélek cakkozása is eltér egymástól. Pl. az egyik oldalon hosszúkás, hegyes, a másikon enyhén ívelt kerek cakkok vannak. Különböző öltéstechnikákat alkalmaznak: dominál a lyukhímzés és a laposöltés, mellette száröltéssel és hurok öltéssel kialakított minták is vannak, a virágok közepét néha pókozással alakítják ki. A későbbiekben megjelenik a polgári hímzésekéből átvett „lábazásos”, áttört technika, ahol a kihúzott és körbesodort szálak adják az áttört csipkefelületet, a megmaradó, körülvarrt anyag alkotja a mintát. A slingelt *vállkendő* néhány régi fényképen fiatalasszonyok viseleténél tűnik fel. A női öltözet elmaradhatatlan kiegészítője volt a *kézbe való kendő*. Lányok, fiatalasszonyok, idősebb

asszonyok kezében egyaránt ott van. A séta közben, bálban, táncmulatságon kezükben lévő kendőt erősen kikeményítették, úgy nézett ki, mint egy szétterülő virág. Misére menet összehajtván az imakönyvhöz vagy az olvasóhoz fogták. Ezt már nem keményítették ki. Monogram, név (pl. Antal Eszter) ezeken is gyakori. A fej- és kézbe való kendők díszítménye sokszor azonos motívumokból épül fel, mely arányosan igazodik a textil méretéhez. Szélüket horgolt vagy kötött csipke is szegélyezhette, előtte finom aszúrozással. A kötött csipke készítését Szihalmón egy tanítónő tanította meg az asszonyoknak a 20. század elején. Az 1970-es években halt meg Csik Andrásné sz.: Jakab Johanna, aki még tudott kötött csipkét csinálni. Nemcsak kendőket, hanem keresztelőpaplant, csecsemőruhát is díszítettek ezzel a finom cércnacsipkével. A kötött csipkének – a horgolt csipkéhez hasonlóan – nincs mély gyökere a magyar háziiparban. A 19. században, az 1860-as évektől a kötést és horgolást apácázárdákban, világi

Fehérhímzéses díszlepedő

Menyasszonyi díszlepedő

Párnahuzat slingelt vége

Párnahuzat slingelt vége

iskolákban, nevelő intézetekben és tanítóképzőkben tanították. A polgári leányiskolák képzésére alapozva felsőbb leányiskolák tantervében is szerepelt. (ERDEI T. Lilla, 2010. 268-270.) A fehérhírmzésű kendők az I. világháború után kimentek a divatból. Egy részüket függönynek használták később, vagy sublót takarónak. Az újmenyecskék arany és ezüstcsipkés főkötőt hordtak 1-2 évig, utána kikötött kendő került a fejükre vasárnap és ünnepeken. Ez alatt fehér gyolcs alsó főkötő volt, melynek slingelt széle kilátszott a kendő alól.

Párnahuzat slingelt betétjének darabja

Menyasszony alsószoknyája, felsőszoknyája, köténye, slingelt

Gyári slingelésű pólyahuzat befűzött kékselyem szalaggal

Fiatalasszony gyermekeivel. Az egyik kisgyereken slingelt főkötő és kötény, a másik kislányon slingelt kötény és nyakfodor

Slingelt fejkendő

Slingelt fejkendő

Slingelt fejkendő

Az előző fejkendő átellenes sarka

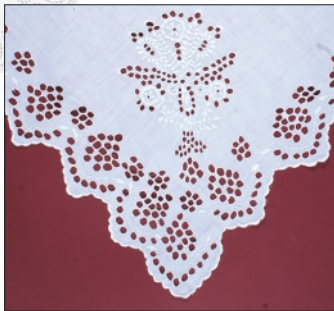
Slingelt fejkendő

Menyecskekendő kötött csipkével

Kézbe való kendő kötött csipkével

Slingelt fejkendő

Az előző fejkendő átellenes sarka

Slingelt fejkendő

Az előző fejkendő átellenes sarka

Menyecskekendő

Az előző fejkendő átellenes sarka

Slingelt vállkendő sarokhímzése, a tulajdonos nevével:
Tuza Bora

Slingelt kézbe való kendő, közepén „lábazásos” hímzéssel

Slingelt kézbe való kendő

Slingelt kézbe való kendő

Fiatal pár. Az asszony kikötött kendője alatt slingelt főkötő, imakönyve slingelt kézbe való kendővel összefogva

KERESZTÖLTÉSSEL DÍSZÍTETT TEXTILEK

A szihalmi háztartásokban használt vászon alapanyagú lakástextilek többségét keresztöltéses himzőtechnikával díszítették. A keresztzsemes himzés – ahogy itt nevezik *merkolás* – az 1900-as évek elején jött divatba. A magyar vászonhímzések között korai példányaikat a 17. századtól ismerjük. A keresztzsemmafajtákkal való himzés szőttesszerűséget őriz, ragaszkodik az alapanyag fonalas szerkezetéhez, s szálszámolással készül. Talán csak erről az öltéscsoportról mondható el, hogy mindentünn váratták az országban. (FÉL Edit, 1976. 16-18.)

Heves megye legtöbb táján szintén nagyon népszerű ez az öltéstechnika, sok helyen azonban többféle öltéstípussal együtt alkalmazzák. Leggazdagabb himzhagyománnyal az Északi-Mátreaalja falvai rendelkeznek. A lyukvarrások-laposhímzések és a szálvarrások-vagdálások, subrikált sátorlepedők nagyméretű díszített felületét tagolták keresztzsemes mintasorokkal. Ezenkívül nagyon sok textílfélét csak keresztöltéses himzéssel díszítettek: abroszokat, búcsútarisznyákat, a különböző szokásokhoz kapcsolódó kendőket – kalácsoskendő, posztrikos kendő, osztogató kendő – törülközőket, szakajtókendőket, valamint a szűkujjú női ingvállak ujját. A völgyéningeket laposöltések és szálvarrások vagdálós öltéstípusok kombinálásával himéztek, és a keresztzsemes öltésekkel varrt motívumok kiemelik vagy harmonikusan kiegészítik a díszítményt. Bükkszék környékén és az Eger patak völgyének falvaiban igen jelentős a subrika és a fehér laposöltéses dombos varrás. A ház vászonneműi díszítésénél itt is kedvelték a piros-kék fonallal varrt keresztzsemes himzést törülközők, abroszok, szemeruhák szélén, laza szerkezetű, keskeny sávban. Felnémten a lepedők és abroszok keresztzsemes himzése mellett a *búcsútarisznyák* himzése említésre méltó. A megye legdúsabban himezett és legtöbb felirattal ellátott vászontarisznyait itt készítették. A tarisznya egész felületét beborította a keresztzsemes himzés, 5-6 sorban váltakozó szélességű mintacsíkok és feliratok.

Hatvan környékén – mint már az előzőekben említettük – a Mátrea és Bükk vidékéhez viszonyítva a kendervásznat korábban felváltotta a gyári golyos. Egyszerű keresztzsemes himzés, törülközők, kenyérendők szélén maradt fenn. Dél-Hevesben, adataink szerint a keresztzsemes himzés, a merkolás szintén a 20. század elején jött divatba. Átányban pl. korábban csak szőtteshimmmel díszítették az asztalruhákat, kenyérszakajtókat, vászonkötényeket, különböző vászonkendőket, ezt váltotta fel a himzés. A szőttess mintákat himéztek le keresztzsemes technikával.

Szihalom környezetének himzőkultúrájából feltétlenül meg kell említenünk a Bükkalja himzéseit. Ezen a tájon széles körben ismert csoport volt a szálánvarrott és keresztzsemes technikával készült himzések köre. A himzett textíliák túlnyomó része Tardról származik, a köztudat is tardi himzés-ként ismeri ezt a díszítménytípust, de hasonló darabok készültek Cserépfalun, Cserépvárallyán, sőt Mezőkövesden is. Tardon őrizték meg legtovább a keresztzsemes himzőkultúrát, ezért érhetően a Tardról származó vászonhímzéseken a legváltozatosabb a mintakincs, legszélesebb a motívumok és a variációk skálája. Tardon a keresztzsemes himzésdísz megérté a kiszínesedés korát is, amikor a vászon alapanyagot a klott vagy kékfestő váltotta fel, a pamut himzőfonal mellett pedig megjelent a színes berliner gyapjúsál is. Az új színek megjelenése ellenére a piros és kék mindig megtartotta azonban hangsúlyos szerepét. (FÜGEDI Márta, 1992. 57-58.)

Nézzük meg, hogy a környező tájak gazdag keresztzsemes himzőkultúrájának hatása érződik-e Szihalom himzéseiben. A keresztzsemes himzés abroszok, kenyérendők, törülközők keskenyebb oldalát díszíti, csíkba rendezett kompozícióban. Mindig csak egy keskeny csíkdíszítmény van a textilek szélén, többsoros, szélesebb kompozícióval nem találkozunk, mint pl. a mátrai falvakban vagy a dél-borsodi Bükkalján. A díszítőelemek egy része mértani, szorosan egymás mellé helyezett, szőttess hatású. Nagyobb csoportja azonban lazább szerkezetű, hullámlíndára fűzött motívumokból áll, egymásba fűzve, szalag alakban (kerek róza, csillag, herelevél, rozsmaring, gránátalma).

Máskor lazább és tömörebb mintaelemek váltakoznak egy kompozíción belül. Előfordul ugyan-
az a díszítőelem tömör, sűrű és egy másik textilen laza, széthúzott szerkesztésben. A hímzés képe
akkor is megváltozhat, ha egy öltéshez nem három, hanem két szálát fognak be, az apró öltésektől
a díszítmény tömörebb lesz. A motívumok között találunk fekvő tulipánsor között törökszegfű
díszítést. Ezt a fekvő tulipándíszet a Kossuth bankóról vették, ezért Kossuth-bankós mintának
hívják. A tardi hímzések jellegzetes díszítőeleme. Gyakran jelennek meg naturalisztikus virá-
gok – liliom, tulipán – erősen felnagyítva, szakítva a szöttes szerkezetével, a nagyméretű virágot
kontúrozás is kiemelheti. A legtöbb textil széle szegett, azsúrsorral lezárt, néha saját anyagából
készült keskeny rojt.

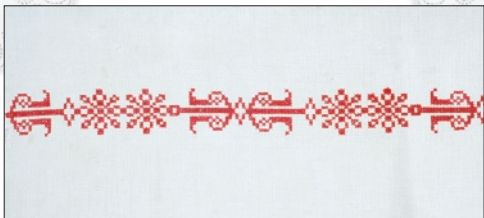
A textil két szélén lehet azonos, de eltérő minta is. Középen vagy sarokban elhelyezve gyakori
a monogram. Érdekes külön bemutatni az ünnepi abroszokat. A legtöbb két szél, takácsszöttes
pamutvászonból készült, széles, piros ripszkötésű szöttes sávval díszített, nyomtatott nagybetűvel
varrt, keresztöltéses felirattal ellátva. A feliratot elhelyezhetik az abrosz két hosszanti részén: „ISTEN
HOZTA/VARGA TERI” vagy: „DICSÉRTESSEK A JÉZUS KRISZTUS/ISTEN HOZTA KEDVES
VENDÉG” vagy: „ISTEN HOZOTT KEDVES VENDÉG/DICSÉRTESSEK A JÉZUS KRISZTUS”.
Az egyik abrosz mind a négy oldala piros keresztzemes csillagokkal van kihímézve, két keskeny
végén finom szálvonásos mintasor. A két szél horgolt csíkkal összefogva. A keresztöltéses felirat
ennél a darabnál az abrosz közepén, az összeállítás mentén van elhelyezve: „DICSIR/TESEK/A
JÉZUS KRISZTUS”. A felső sor közepén oltáriszentség. Hasonló abroszt készítettek Mezőkövesden
is. A Néprajzi Múzeumban lévő abrosszal – a gyűjtő, Fél Edit adatai alapján – a vallásos társulatok
házi összejövetelei alkalmával terítették le az asztalt. (KATONA Edit, 2009. 195.) Felirata: DICSÉR-
TESSÉK AZ ÚR JÉZUS, KRISZTUS MOST ÉS MINDÖRÖKE ÁMEN.

Az öltözött darabjai közül csak a gyűrökötényeket hímézték ki keresztzemes öltéssel vagy sza-
badrajzú lapos- és száröltéses motívumokkal.

Heves megye több táján elterjedt szokás a Szent Család szálláskeresése. Karácsony előtt kilenc
nappal indultak a szállást kereső Szent Család ájtatosság tagjai, és kilenc estén keresztül más-más
családhoz vitték a Szent Családot ábrázoló képet vagy szobrot. A szálláskeresőket befogadó család
ünnepélyesen várta a Szent Családot, erre az alkalomra átrendezték a szobát, a képet a gyertyák-
kal, szentek szobrával, feszülettel elkészített *házi oltárra* helyezték. Az ünnepi ájtatosságra díszes,
vallásos feliratú, egyházi jelképeket ábrázoló abrosszal terítették le az asztalt. (CSÁSZI Irén, 2005.
497-498.) A Szent Család járás Szihalmón is ismert volt. A felirattal és oltári szentséggel díszített
abroszt erre az alkalomra terítették fel.

A keresztzemes hímzések hímzőfonala piros, néha kiegészítő színnel kevés kéket is használnak
vagy csak kék fonallal varrnak. Az I. világháború után egyre több színnel – zöld, rózsaszín, lila –
találkozunk az előzőek mellett, de a színezés soha nem lesz harsány, inkább visszafogott.

Az ünnepi abroszok másik, Szihalmra jellemző csoportját is meg kell említenünk. A két szélből
összeállított, takácsszöttes pamutvászonból készült abroszok két keskenyebb szélét váltakozó szé-
lességű, piros ripszkötésű sávval díszítették. A két szél összefogója piros gyári szövött szalag vagy
horgolt csipke, ritkábban csipkevarrás. Végük szegett, és a textilt lezáró szegélydísz szálvonásos-át-
csavarásos hímzőtechnikával készített *aszúr* vagy *subrika*. Változó szélességben, rendkívül gazdag
variációban készült, az átcsavart fonalcsoportoktól függően, lazább vagy sűrű hatású. A megye más,
jellegzetes hímzőtájain a többféle öltéstechnikával varrt kompozíciók lezárásaként alkalmazzák.

Vászontörülköző keresztszemes himzéssel, „Kossuth-bankós” minta

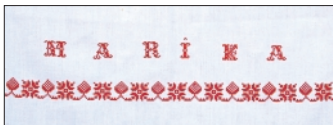
Vászonabrosz laza szerkezetű keresztszemes himzéssel

Az előző vászonabrosz másik széle

Vászonkendő keresztzemes himzéssel

Vászonkendő keresztzemes himzéssel, „MARIKA”

Vászonkendő keresztzemes himzéssel

Vászonabrosz gyári csipkével összefogva, keresztzemes himzéssel

Vászontörülköző kereszteszes himzéssel

Vászontörülköző kereszteszes himzéssel

Kenyérkendő kereszteszes himzéssel, két szélén eltérő mintával

Vászontörülköző keresztszemes himzéssel

Vászonkendő apró öltésekkel varrt keresztszemes himzéssel

Kenyérkendő keresztszemes himzéssel, két szélén eltérő, laza, geometrikus mintával

Vászonabrosz csipkevarrással összefogva, keresztzemes hímzéssel

Vászontörülköző színes, keresztzemes hímzéssel

Vászontörülköző színes, keresztzemes hímzéssel

Vászontörülköző két szélén eltérő, színes, keresztzemes hímzéssel

Vászontörülköző apró keresztzemes hímzéssel, sarkában később varrt színes, szabadrajzú virágcsokor

Vászonkötény csigavonalas, kereszteszes himzéssel

Vászontörülköző piros, kereszteszes himzéssel

Vászonkötény kereszteszes himzéssel, monogrammal

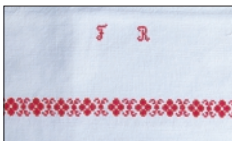
Takácsszöttek vászonabrosz, két hosszanti oldalán felirat: „ISTEN HOZTA/VARGA TERI”

Vászonabrosz körben keresztzemes himzéssel, az abrosz közepén, az összeállítás mentén keresztöltéses felirat: „DICSIR/TESEK/A JÉZUS KRISZTUS”

Vászonkötény kontúrozott keresztzemes himzéssel, „JÓREGGELT SM”

Vászonkendő apró öltésekkel varrt keresztzemes himzéssel

Takácsöltéses abrosz, végén fehér subrika

SZABADRAJZÚ SZÍNES HÍMZÉSEK

Vászon alapanyagú lakástextileken – a környező hímfőzőtájukhoz képest – itt ritkán használtak szabadrajzú színes hímezést. Az Északi-Mátraalja falvaiban gyakori, pl. abroszokon, kalácsoskendőkön, búcsútarisznyákon alkalmaztak finom rajzú, szegfűs-tulipános motívumokkal, szár- és laposöltéses hímfőzőtechnikával készített díszítményeket. Hímfőzőfonaluk kék és piros, többféle színt itt nem alkalmaztak. Sirok–Szajla–Bükkszek környékén az 1920-as évektől hódított tért a rendkívül színes, gyakran harsány színösszeállítással varrt szabadrajzú, laposöltéses technika, amit törülközők, asztalkendők és búcsútarisznyák díszítésénél alkalmaztak. A finom, aprólékos motívumokat gyakran váltja föl a felnagyított, teljesen naturalisztikus virágokból álló kompozíció. Boldogon – bár a fehérhímzés a legjellegzetesebb – szintén találkozunk színes, szabadrajzú hímmel. A gyermekágyas asszonynak vitt ételt sifonból készült, négyzetes alakú *kalácsoskendőbe* kötötték, melynek szélét színes, szabadrajzú, apró levelekből és virágokból álló, laposöltéses mintasorral díszítették. Kömlőn gyári gyolcs a hímfőző textilek alapanyaga. Közülük egyedi mintaszerkesztésükkel a *posztrikos kendők* érdemelnek különösebb figyelmet. Négyzet alakúak, fehér sifonból készültek, díszítésük szabadrajzú, laposöltéses virágokból és levelekből álló, többsoros virágkoszorú. A belső koszorúk folyómintásak, indával összekapcsolva, a külső, legszélső, önálló virágzálakból áll. A mintát vékony lemezből kialakított nyomódúccal nyomták elő. A motívumok nagyon finom kidolgozásúak és mindig piros hímfőzőfonallal készültek.

Feltétlenül meg kell említenünk a környék legjellegzetesebb és legnagyobb hatású hímezését, a matyó hímezést. Mezőkövesdet és a matyóságot szabadrajzú hímezései tették híressé. A közismert, új stílusú matyó hímezést a sok színnel varrt, zsúfolt mintákat megelőzően is jelentős, változatos szabadrajzú hímezésekkel díszítették a viseletdarabokat és a vászonneműket Mezőkövesden és a környező falvakban – Szentistván, Cserépfalu, Cserépváralfa, Bogács – a dél-borsodi Bükkalján. A szabadrajzú, döntően laposöltéssel készült hímezés a matyóknál a 19. század első felétől terjedt el. A hímmel díszített textiliák legnagyobb részt lepedővégek voltak, kezdetben kendervászon, később pedig – a lepedőfőkök – gyári *angin*, illetve gyolcs alapanyagra készültek. A díszítmények mintái és szerkezeti elvei országsszerte ismertek: virágtövek, rozetták, madarak, spirálok, hullámindák. A kompozíció azonban már helyi jellegű, az országsszerte használt minták helyi elnevezést is kaptak. (FÜGEDI Márta, 1978.b) 3-6.)

Nézzük meg, hol helyezkedik el Szihalom a színes, szabadrajzú hímezések világában. A lakodalmak jellegzetes süménye volt a perec (kb. 25-30 cm átmérőjű fonott kalács), amit rokonsági foktól függően a rokonok vittek ajándékba. Szabadrajzú, szár- és laposöltéses hímmel díszített *perchordó kendőbe* kötötték. (JOÓ Csaba, 2010. 20-21.)

Hasnoló szerkezetű és funkciójú a kömlői posztrikos kendő, valamint a boldogi kalácsos kendő. A díszítőrölközők általánosan ismertek mindenhol, a két világháború között jöttek divatba. Általában laposöltéssel és szárléttel hímeztek. Rendkívül színes, naturalisztikus virágkoszorú vagy virágcsokor, valamint felírat díszíti: „A szeretet rózsálcán/Köseössze szívetek”, „Jó reggelt!; Ki korán kel, aranyat lel!”, esetleg a készítő neve. Végükön díszes kötésű rojt. Szintén újabb keletűek a fésű, kefe és nyújtófa tartók, általában szárléttel hímeztek ki rajta a virágokat.

Az öltözetdarabokat sokkal gyakrabban díszítették színes, szabadrajzú hímmel mint a lakástextileket. Ezek alapanyaga azonban mindig gyári készítésű textil: selyem, bársony, szatén, szövet vagy klott.

A *színes hímezésű fej- és vállkendők* az első világháború után jelentek meg. A trianoni határral megszűnt a színes virágmintával szövött selyem és brokát textilek behozatala. A régi selymekendők virágmintái elkezdtek kopni, ami nagy gondot okozott az ünnepi viselethez tartozó ruhadaraboknál. Egyszínű selymet lehetett csak kapni, a színes gépi hímfőző anyagok nem kerültek az üzletekbe. Varga Marianna kutatásaiból tudjuk, hogy Turán egy híres íróasszony, Tóth G. Mihályné találta ki, hogyan lehet ezeket pótolni. Fekete atlaszselymet vásárolt, majd egy régi darabról átmásolta az eredeti mintát és egy széjjelment nyakba való selymekendőből kihúzott színes fonallal kivarrta. Később már nyomó-

dúcokat készített a minták előnyomásához. Így már újra tudtak színes hímezű selyemkendőt viselni. (VARGA Marianna, 1982. 36.) A Galga menti falvakból és Boldogról is sokan jártak hozzá mintát előnyomatni selyem-, zseli- és szövátkendők sarkaira. Az 1930-as években már Boldogon is volt olyan asszony, aki drukkoló mintákat készített és ki is varrta az így előnyomott mintákat.

A színes selyemmel hímezett bársony- vagy posztókendők az 1930-as évektől a megye sok vidékén az ünnepi viselet tartozékai voltak. Mátraderecskére, Parádra mezőkövesdi asszonyok jártak, összeszedték a kendőket, otthon kivarrták és visszavitték. Bükkszéken a boltban vásárolt bársonyanyagot beszegették, elvitték Mezőkövesdre, kiválasztották a mintát és kihímezgették. Az 1950-es években vándor varrőasszonyok is jártak Bükkszékre, a hímezést helyben végezték. Szihalmon és környékén az idősebb asszonyok ruhatárában szintén megtalálható a hímezett szélű selyem- vagy bársonykendő. Általában Mezőkövesden drukkoltatták a mintát. A kézi hímezés mellett a gépi hímezés is gyakori.

Az ünnepi viselethez használt fekete selyemből, klottból vagy szövettől varrt *női kötényeket* a Gyöngyös környéki falvakban, Gyöngyöspatán, Gyöngyöshalászon, Nagyrédén szabadrajzú selyemfonallal varrt, színes laposhímezés díszítette. A kötény alja lekerekített, széle cakkos, körben virágfűzérrel, alján általában három virágcsozor. Néha a tulajdonos a keresztnevét is belehímezte. Tiszánánán a középkorú nők ünnepi köténye fekete szaténból készült, kerek aljú, színes virágokkal.

Szihalmon szintén ismert volt ilyen típusú kötény, erről fényképek is tanúskodnak. Húzott fodorral szegtek körbe, alján és derékrészről virágcsozor.

A férfiak ünnepi öltözetét is kiegészítette a kötény. Klottból vagy selyemből készült. Szarvaskőn, Felsőtárkányban színes selyemszalag, esetleg arany-, ezüstrojt került rá dísznek, Novajon flitteres ezüstpaszomány, selyemszalag és ezüstrojt. Bőgatyához mindig viselték, posztónadrághoz már ritkábban. Egerben, pl. a fehér gépi tűzéssel díszített selyemkötény néha nadrág elé kötve is megjelenik.

Malonay Dezső Dél-Heves falvaiban mint jellegzetes viseletarabot említi a *színes hímezű legénykötényeket*. Erdőtelken fekete kelméből készült, alsó sarkait lekerekítették és szélét ugyanazon kelméből készített 8-10 cm széles fodorral vagy fekete bolti csipkével látták el. A kötény piros megkötője a derekat kétszer is körülért. Sok színnel virágozták, virágfűzerekkel, virágszállakkal. Némelyik kötényen tizenöt-húszféle selyemmel varrott hímezés is volt. Leányok varrták választottjuknak. Közepébe rendszeren két fehér galambot is hímeztek, közötté a legény nevének kezdőbetűi. Színhatás tekintetében hasonlóan a színekben pompázó mezőkövesdi kézimunkához. (MALONAY Dezső, 1922. 107-108.) Múzeumi gyűjteményekben őrzött darabok tanulmányozásából és adattári feljegyzésekből kiderül, hogy ismert volt Heves megye déli részén a legtöbb faluban, Sarudtól Erdőtelken át Atkárig. Tiszánánán az I. világháborúig viselték a legények. Fekete szaténból vagy klottból készült, téglalap alakú volt, két sarkában és közepén piros, fehér, sárga, rózsaszín és zöld színű selyemfonallal varrt rózsák vagy hármasszegfű és búzakalász. Kömlőn a legénykötények lefelé kissé szélesedtek, aljuk lekerekített, körben a szélük cakkos, hullámvonalra fűzött, tulipánokból álló virágfűzér keretezi, közepén szegfűs-gyöngyvirágos virágcsozor. Motivumai aprólékosan kidolgozottak, mintaszerkesztése arányos, színezése visszafogott. Nemszak fel nőttek viselték, kisgyermeknek is készítették. Egy 1912-ben készült fényképen apró legénykék elé van kötve. Sarudon fekete csipke szegélyezte a legénykötényt, mintaszerkesztése hasonlít a kömlőihez. Változatos, apró virágokból áll a széles virágfűzér és derékrészről is hímezett. Az atkári legénykötények szélesebbek, kompozíciójuk is eltér az előzőektől. Cakkos szél keretezte, mellette levelekkel összekapcsolt nagyfejű virágok. Két sarkukon és közepén egy-egy virágcsozor.

Atányból kétféle díszítésű férfiköténnyel is találkozunk. A Néprijai Múzeumba Fél Edit gyűjtéséből került az a kötény, amely fekete, selymes fényű klot, alját fekete gyöngy és islóg fűzér díszíti. Díszítése a felsőtárkányi és a novaji kötényekhez hasonlít. A másik típus hímezéssel díszített, de egyszerűbb mint a környék legénykötényei. A nagyobb fejű virágokból összeállított egyszerű virágfűzér nem túl széles sávban helyezkedik el a kötény alján. A hímezéssel hálázó matyó asszonyok, ha másnak varrtak, a megrendelő ízlését is figyelembe vették. A református felekezeti puritán községeknek – mint pl.

Átány – tompább színeket használtak és kivarrták a megrendelő nevét is. (KATONA Edit, 2009. 40-41.)

A szihalmi legénykötények mintaszerkesztése az évtizedek során átalakult. A 20. század eleji fényképeken még kb. a kötény felét borítja egy sávban a hímzés. Elégé felnagyított virágok, de még tömör kompozícióban.

A tájház gyűjteményében lévő kötények ettől eltérő szerkezetűek és a környező településeken megismert kötények mintaszerkesztésétől is eltérnek. Fekete bársony az alapanyaguk – de a visszaemlékezések alapján gyakran klottból készültek –, egyenes szabásúak, aljuk cakkos, a cakkokban kerek virág, fölötté leveles ág. Az egyik típusnál szinte az egész kötényt betölti a laza szerkezetű, felnagyított virágokból álló, meglehetősen széteső kompozíció. Derekán közepén félköríves, szegfűkből összeállított leveles ág, közepén a tulajdonos igen díszes monogramjával – pl. FJ – vagy nevével – Vince Joachim. A másik típuson 3 egyenes szárú, erősen felnagyított virágokból összeállított virágtő, búzakalászokkal díszítve. A derekára hímzett félköríves virágkoszorúban a készítés évszáma: 1911. Színezése elég harsány, rózsaszín és zöld, kevés kékkel és sárgával. Az 1910-es években kezdett kimenni a divatból a klott kötő. Legények és fiatal házasok hordták bógatyához, templomba, lagziba, mulatóhelyekre. A lányok, asszonyok maguk hímezték, ezt nem varratták varróasszonnyal.

Díztörülköző színes, szabadrajzú hímzéssel. „A szeretet rózsalánca/Kösse össze szívetek!”

Kefe és nyújtófa tartó

Fejre való bársonykendő színes selyemhímzéssel

Fejre való bársonykendő színes selyemhímzéssel

Legénykötény színes hímzéssel

Családi kép, a fiatalasszony előtt hímzett kötény

Három legény, kettő előtt himzett kötény

Fejre való kendő színes selyemhímzéssel

Fejre való bársonykendő színes selyemhímzéssel

EGYÉB HÍMZETT TEXTILEK, ILLETVE ÖLTÖZETDARABOK

Néhány mondattal érdemes bemutatni a *feliratos, himzett konyhai falvédőket*, hiszen jó félvévszázadon át minden településen – városban és falun – számszámra készítették, szinte egyetlen házból sem hiányzott. Mint sok más, az idők folyamán népvé lett tárgynak, a 19-20. századi feliratos lakástextiliának az ősei előbb az úri-polgári otthonokban jelentek meg. (K. CSILLÉRY Klára, 1980. 66.)

Az országosan, sőt európai, nemzetközi szinten is egységes falvédő műfaj nemcsak díszítményeinek témavilágában és kivitelezési technikájában jelentkezett egész Magyarországon egyformán, hanem a szövegtudatát is uniformizálta, hiszen a himzett szövegek alapján nem lehet megállapítani, hogy melyik vidéken készült.

A sokszor német eredetű, csupán magyarra fordított falvédőszövegek tipikusan a házasság és a tűzhely témakörében mozognak. (KATONA Edit, 2009. 52.) Gyakori a műdal és magyar nótá részletekből merített szövegek illusztrációjával párosuló textília, zsánerkép, népszínműből vett jelenet. Néha fölbukkannak bibliai és Petőfi idézetek, házi áldás. Ritkán, de találkozunk politikai, hazafias falvédő szövegekkel, illetve figurális kompozícióval. Ilyen pl. az I. világháború alatt készült – 1914-1915 – Isten áld meg a magyart Ködmön Pál felirattal és Ferenc József képével ellátott falvédő. A falvédők zöme szálöltéssel, laposöltéssel, néha láncöltéssel készült, piros vagy kék fonallal varrva. A feliratos falvédők helye a konyhai étkezőasztal fölött volt legtöbbször, de helyezhették vízlóca mögé is.

Bár Szihalmon nem sok emléke maradt, de múzeumi fotókon láthatjuk a *bőrből és szürposztóból készült öltözetdarabokat*. A női- és férfi viselet legdíszesebb ruhadarabjait két jellegzetesen magyar kismesterség mesteremberei készítették. A gazdagon himzett ködmönök, subák divatja a 19. század második felétől virágzott, s a lokális ízléshez alkalmazkodó szűcsmesterek helyi stílusokat alakítottak ki. A megye területén számtalan helyen dolgoztak szűcsök, mellettük a vásárosok révén a szomszédos tájakról is kerültek viseletdarabok a falvak népességéhez.

A férfiak legdrágább ruhadarabja a *suba* vagy *bunda* volt. Ujjatlan, palástszerű, bokáig érő, 6-8 birkabőrből készült ruhadarab volt, a bőrt is a szűcsmester készítette ki. A suba gallérja egy fekete kisbárány egész bőre volt. A bundának a vállát, a *válltányért* hímezték ki leggazdagabban színes selyemfonallal. Az asszonyok díszítetlen kiskabátyszerű bőr ujjast hordtak, melynek nyakát és elejét prém szegte. Rövid derekú, bőrből készült ujjatlan mellényt a tájház gyűjteménye is őriz. Hátát és elejét fekete selyemmel hímezték. Az asszonyok öltözetéhez tartozott. Hasonló darabokkal a Bükkalja falvaiban is találkozunk.

A szűrszabók kallott gyapjúposztóból készítették a kabátféle felsőruhát, a *szűrt*. Ennek díszes formája a *cifraszűr* csak a magyarságra volt jellemző, csak magyarok lakta területeken készítették. A szűröket a galléron, az elején az *aszajnak* nevezett oldaltoldás részen, az ujjak végén és alján díszítették posztócsipke szegéssel és színes gyapjúhímzéssel. A szűrt vállra vetve viselték. Ezeket az öltözetdarabokat Szihalmon is hordták, Sári Zsolt már említett munkájában a miskolci Herman Ottó Múzeum fotótárában őrzött fényképeken mutatja be. (SÁRI Zsolt, 2007. cifraszűr: 69. o., suba: 103. o. női bőr ujjas: 115. o.)

A hímzéseket áttekintve nézzük meg, hol a helye Szihalomnak, a hímzések világában. Bár nem rendelkezik olyan gazdag hímzőhagyománnyal mint a Mátra és Bükk vidéke vagy Mezőkövesd és a Bükkalja, de felfedezhetünk egyéni jellemzőket és megtaláljuk a kapcsolódási pontokat a szűkebb és tágabb környezettel.

A Szihalmon is fennmaradt fehér laposöltéses-vagdálósos lepedők a magyar népi hímzések országosan elterjedt, legrégebbi csoportjába illeszkednek.

A település hímzései között a legjelentősebb helyet a fehérhímzések foglalják el. Ez a 19. század végén és 20. század elején készült kézimunkák egyik népszerű ága egész Magyarországon. A menyasszonyi vetett ágy díszlepedőit, párnahuzatait díszítették slingeléssel, a csecsemőholmik közül a keresztelőpaplank emelkednek ki. A legváltozatosabb motívumokból szerkesztett minták a menyecsekendőket díszítik. A rendkívül finom hímzésű, aprólékos kidolgozású kendőknek igen sok példánya maradt meg, melyeken nyomon követhetjük a díszítmények alakulását. A korábbi darabokon még több

a fehér laposhímzés, a virágok közepének betöltésénél pókozás is előfordul, az öltések kicsik. A későbbieknél nagyobbak a lyukak, lazább a mintaszerkesztés, megjelenik a polgári hímzések-ből átvett „lábazásos” áttört technika.

A vászon alapanyagú lakástextilek nagy részét keresztöltéses hímző-technikával díszítették. A mátrai és bükki falvakhoz képest ez a hímzés rendkívül egyszerű, tulajdonképpen csak egy keskeny csík a textilek – abrosz, kenyérkendő, törülköző – szélén. Kiemelkednek szép keresztzemes betűtípusaikkal a feliratos abroszok, melyek valamilyen szokáshoz kapcsolódtak, és csak ünnepen terítették fel. Ezeket az abroszokat megtaláljuk a szomszédos Mezőkövesden is.

Hímzett női bőrmellény

A takácsszötte pamutvászon abroszok jellegzetes csoportját az igen változatos, szálvonásos-átcsavarásos technikával, subrikával, azsúrral díszítették.

A szabadrajzú, színes hímzéses textilek közül a *legénykötények* emelkednek ki, melyeket Dél-Heves falvaiban, mint jellegzetes viseletdarabokat említi Malonyay Dezső a 20. század elején készült munkájában. Alapanyaguk fekete klott legtöbbször, de lehet bársony, szatén is. Keskeny szabásúak, aljuk cakkos, szinte az egész kötényt betölti a laza szerkezetű, felnagyított virágokból álló, meglehetősen széteső kompozíció. Gyakori rajta a tulajdonos neve vagy monogramja, illetve évszám. Selyemfonallal hímezték, színezésük elég harsány rózsaszín, zöld, kevés lila, sárga.

A színes selyemhímzésű fejkendők az országszerte általánosan ismert emlékanyagba illeszkenek.

A főleg konyhát díszítő szöveges falvédők díszítményeikben, szövegeikben a polgári varrodívattal kerültek a paraszti háztartásokba.

A szűrposztóból és bőrből készült öltözetdarabokat Szihalmon is viselték, ezek emléke már jobbára múzeumi fotókon maradt fenn.

Láthatjuk tehát, hogy Szihalom hímzései között megtalálható az országosan ismert hímzésanyag is. Szűkebb környezetéből Mezőkövesd, illetve Mezőszemere hatását emelném ki. A korai polgárosodás a fehérhímzésekre és a viseletre nyomta rá bélyegét. Az I. világháború után meginduló iskolai kézi-munka-oktatás azt eredményezte, mint az ország több vidékén, hogy a hímzés helyi jellegét egyre inkább feladta és a mindenfelé használt mintakönyvek nyomán általánossá alakult. (DAJASZÁSZYNÉ DIETZ Vilma–FÉL Edit, 1951.)

Feliratos, himzett falvédő. Házi áldás

Feliratos himzett falvédő. Az I. világháború alatt készült. „Isten áld meg a magyart 1914–1915 Ködmön Pál”

IRODALOM

BAKÓ Ferenc

1953 Vegyes néprajzi gyűjtés, Szihalom. Dobó István Vármúzeum, Eger. DIV ENA 200-68.

CSÁSZI Irén

2005 A népszokások tárgyai. In.: Heves megye népművészete (szerk.: *Petersák Tivadar-Veres Gábor*). Eger, 467-512.

DAJASZÁSZYNÉ DIETZ Vilma

1952 Adatok a matyó íróasszonyok életéhez. *Ethnographia* LXIII. 139-149.

1953 Mezőkövesdi hímzésminták. Budapest.

DAJASZÁSZYNÉ DIETZ Vilma-FÉL Edit

1951 Borsod megyei régi keresztiszes hímzések. Magyar népművészet XIV. Budapest.

DOBROSSY István

1973 A mezőkövesdi vászonkereskedelem. In.: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 13. Miskolc, 105-109.

ERDEI T. Lilla

2010 A csipke és szerepe a köznépi öltözeteken. In.: Életmód, szemléletmód és a módi változása a parasztság körében a 19-20. század fordulóján (szerk.: *Flórián Mária*). Budapest, 257-310.

FÉL Edit

1964 Bevezetés a magyar népi hímzések ismeretébe. Budapest.

1976 Magyar népi vászonhímzések. Budapest.

2001 Vasárnapi istentisztelet – az átányiak képe saját társadalmukról (Hofer Tamással, 1969.) In.: Régi falusi társadalmak (szerk.: *Hofer Tamás*). Pozsony, 256-261.

FÉL Edit-HOFER Tamás

1967 Arányok és mértékek az átányi gazdálkodásban és háztartásban. Néprajzi Közlemények XII. 3-4. Budapest.

1975 A matyó hímzés alakulása és a magyar népművészet stíluskorszakai. In.: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XIII-XIV. Miskolc, 433-453.

FLÓRIÁN Mária

1997 Öltözködés. In.: Magyar Néprajz IV. Budapest, 585-767.

FÜGEDI Márta

1978a Mezőkövesd és vidéke hímzései I. Szálánvarrott vászonhímzések. Népművelési Propaganda Iroda. Budapest.

1978b Mezőkövesd és vidéke hímzései II. Szabadrajzú hímzések. Népművelési Propaganda Iroda. Budapest.

1981 A kislányok varrni tanulása és a varró munka Mezőkövesden. *Ethnographia* XCII. 69-73.

1992 A Bükkalja népi hímzőkultúrája. In.: Tanulmányok a Bükkalja néprajzából (szerk.: Cs. Schwalm Edit). Eger, 57-71.

1997. Szóttek, hímzések. In.: Borsod-Abauj-

Zemplén megye népművészete (szerk.: *Fügedi Márta*) Miskolc, 315-350.

GYÖRFFY István

1956 Matyó népviselet (szerk. és sajtó alá rendezte: *Fél Edit*). Budapest.

HOLLÓNÉ HATOS Kornélia

1942 Boldogi hímzésminták. Szeged.

JOÓ Csaba

2010 Lakodalomtól a lakodalmasig. A szihalmi lakodalom története. Eger.

K. CSILLÉRY Klára

1980 A feliratos konyhai falvédők múltja. In.: Magyarországi szövleges falvédők a 19-20. században (szerk.: *Kovács Ákos*). Hatvany Lajos Múzeum füzetei 7. 18-24. Hatvan.

KATONA Edit

2009 Feliratos tárgyak. A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 14. Budapest.

LACKNER Mónika

2010 Budapesti kézimunka-kereskedők képes árjegyzékei. In.: Életmód, szemléletmód és a módi változása a parasztság körében a 19-20. század fordulóján (szerk.: *Flórián Mária*). Budapest, 311-328.

MALONYAY Dezső

1922 A magyar nép művészete V. A palócok. Budapest.

MORVAY Judit

1981 Asszonyok a nagycsaládban. Budapest.

PALOTAY Gertrúd

1944 A szolnokdobokai Szék magyar hímzései. Kolozsvár.

SÁRI Zsolt

2007 Szihalom anno. Fejezetek a falu múltjából. Szihalom.

CS. SCHWALM Edit

1997 A hímzés tanulása. Mintakendők, feliratos textilek díszítőelemei Heves megyében. In.: *Agria XXXIII.* (szerk.: *Petersák Tivadar-Szabó J. József*). Eger, 449-485.

1998 A csipke alkalmazása Heves megye női viseletében. In.: *Agria XXXIV.* Eger, 321-347.

2000 Kender és pamut. A házivászon felhasználásának alakulása a kelengye különböző darabjaiban Heves megyében. In.: Szóttek textiliák mindennapi életünkben (szerk.: *Viga Gyula*). Heves, 139-149.

2005 Szóttek, hímzések. Heves megye népművészete (szerk.: *Petersák Tivadar-Veres Gábor*). Eger, 311-370.

TOMPA Béláné-VARGA Marianna

1979 Palóc hímzések. Budapest.

VARGA Marianna

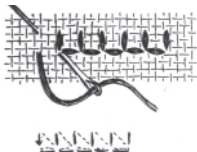
1982 Régi turai hímzések. Budapest.

2003 Mezőkövesdi matyó hímzés. Mezőkövesd.

MINTARAJZ MELLÉKLETEK

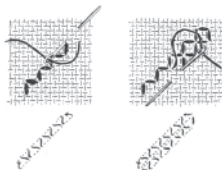
ÖLTÉSMÓDOK RAJZA

1. Fogazó öltés

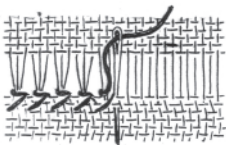
2. Szálszorító négyzetöltés

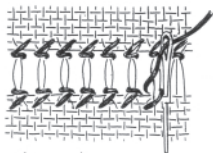
3. Ferde szálszorító négyzetöltés

4. Ferde szálszorító öltések

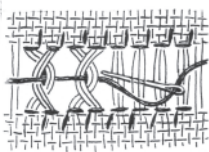

5. Aszúr öltés

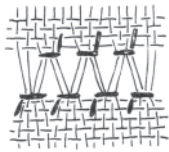

6. Létra aszúr

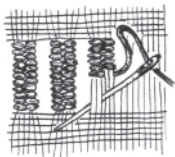

7. Átfordított aszúr

8. Zegzug aszúr

9. Sublikált aszúr

10. Fogazó öltéssel előkészített subrika

10/a Subrika

11. Előöltés

12. Száröltés

13. Gépöltés vagy tűzőöltés

14. Éköltés

15. Ágas öltés

16. Fogas öltés vagy farkasfogöltés

17. Egyszerű keresztöltés

17/A

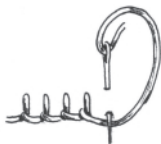
17/B

18. Margitöltés vagy boszorkányöltés

19. Kettős margitöltés

20. Egyszerű huroköltés

21. Csoportos huroköltés

22. Láncöltés

23. Zegzug vonalas láncöltés

24. Bimbóöltés

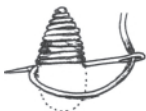

25. Virág bimbóöltésből

26. Tyúkszem - koralakban varrt hurok

27. Egyszerű laposöltés

27/A. Ferde irányban kezdett laposöltés

27/B. Kör forma himzése előöltéssel

28. Lyukhímzés elővarrás és vágás

28/A Lyukhímzés kivarrása

28/B Kör forma

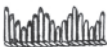

28/C Levél forma

29. Cakkos hurkolás aláöltéssel „Slingolás”

30. Egyszerű hurkolás, szélminták diszjöltsége

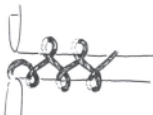
31. Vagdalásos lépcsőzetes minta

32. Vagdalásos minta nyolcas öltéssel (kalodával)

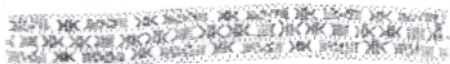
33. Szövet szélek összedolgozása

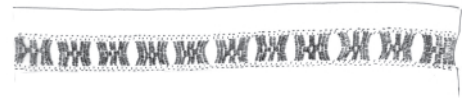
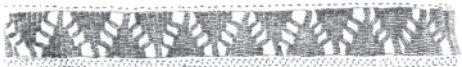
33/A. Egyszerű összehurkolás-hurokoltás

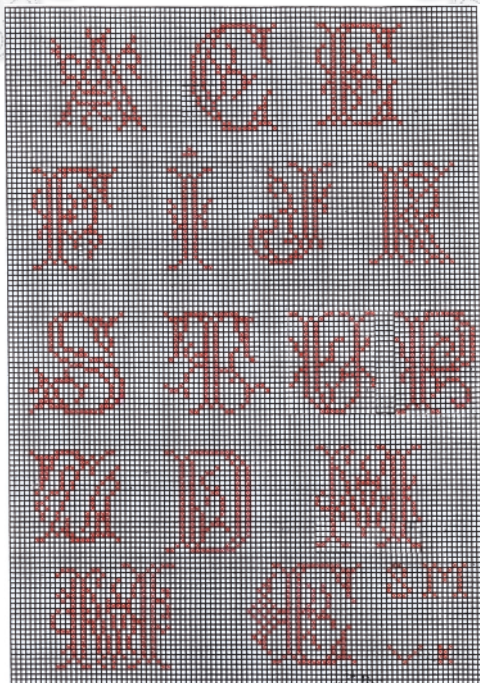
34. Minden ember kötése

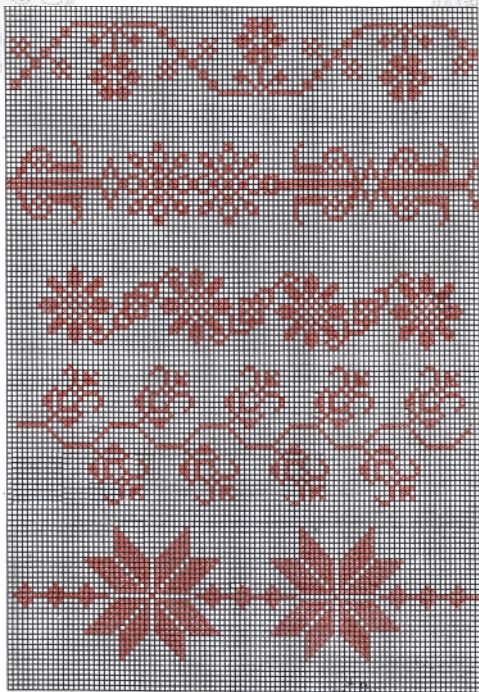
Takácsszöttek vászonabroszok szélét díszítő subrikák

Takácsszóttas vászonabroszok szélét díszítő subrikák

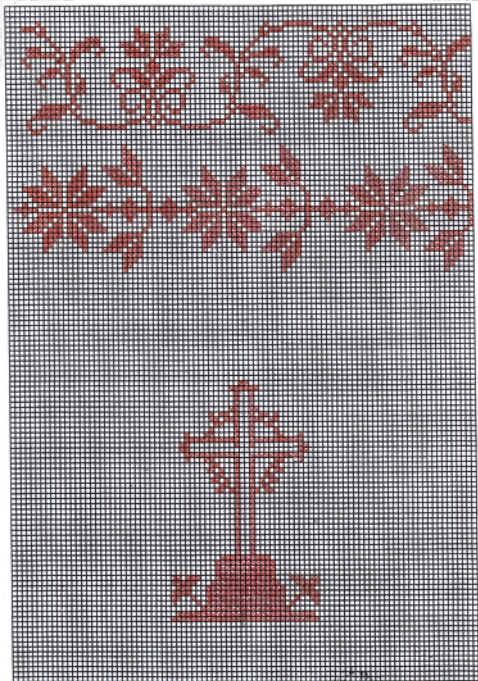
Keresztöltéssel varrt betűk ünnepi abroszokról

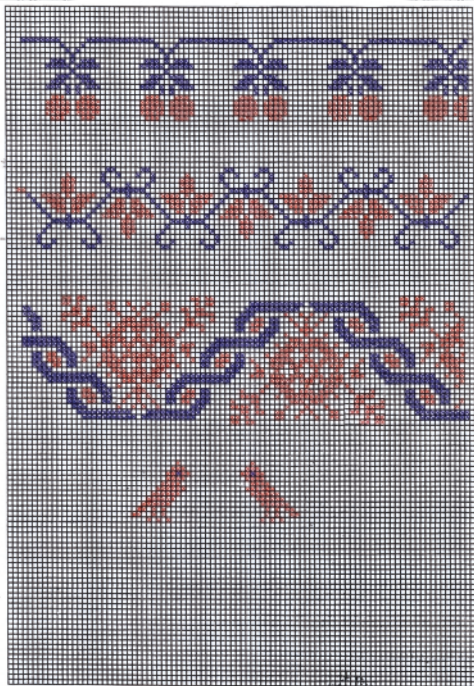
Keresztöltéssel varrt szélminták abroszokról, vászonkendőkről, törülközőkről

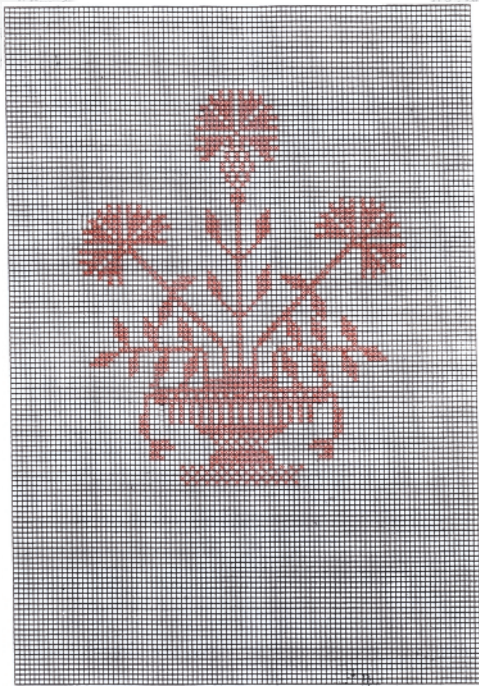
Keresztöltéssel varrt szélminták abroszokról, vászonkendőkről, törülközőkről

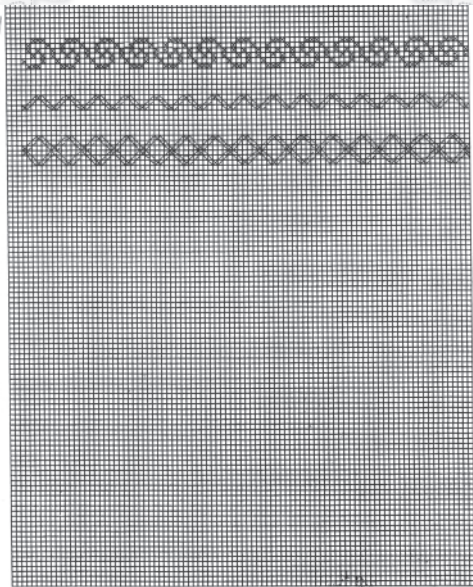
Keresztöltéssel varrt szélminták abroszokról, vászonkendőkről, törülközőkről

Keresztöltéssel varrt szélminták abroszokról, vászonkendőkről, törülközőkről

Gyermekágyra való szőttés lepedő keresztöltéses sarokmintája

Vászon férfiing mellfoltját díszítő kereszteszes mintasorok

MINTARAJZ MELLÉKLETEK

- 1-5. Öltésmódok rajza
- 6-7. Takácsszóttas vászonabroszok szélét díszítő subrikák
8. Keresztöltéssel varrt betűk ünnepi abroszokról
- 9-12. Keresztöltéssel varrt szélminták abroszokról, vászonkendőkről, törül-közőkről
13. Gyermekágyra való szóttas lepedő keresztöltéses sarokmintája
14. Vászon férfiing mellfoltját díszítő keresztaszemes mintasorok

15. Kendervászon férfiing szabásrajza
- 16-17. Kendervászon férfiing elejének hímzése
18. Kendervászon vagdalásos-laposöltéses diszlepedő
- 19-22. Szabadrajzú színes selymhímzéses fejkendő
23. Perechordó kendő szár- és laposöltéssel
24. Fehérhímzéses menyasszonyi diszlepedő
- 25-27. Fehérhímzéses párnahajak vetett ágyra
- 28-29. Fehérhímzéses kézbe való kendők
- 30-36. Fehérhímzéses menyecskekendő
37. Legénykötény derekának színes, szabadrajzú hímzése
38. Legénykötény színes, szabadrajzú hímzése

A színes hímzéseken előforduló színeket számokkal jelöltük a 19. sz. selymkendő mintarajzán.